De heks van Haarlem

Frederik van Eeden

bron
Frederik van Eeden, *De heks van Haarlem*. W. Versluys, Amsterdam 1915

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eede003heks01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

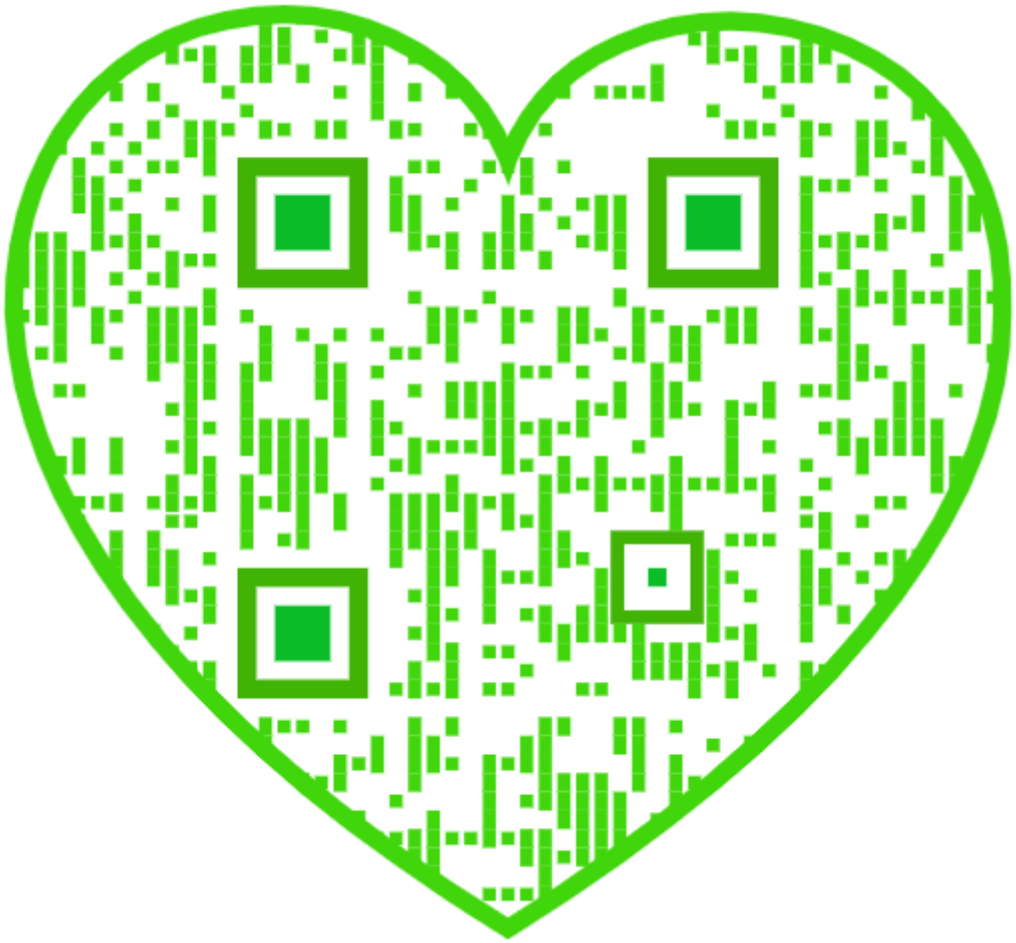

Voorwoord.

Dit tooneelspel is de eerste maal vertoond te Amsterdam op 20 Feb. 1915 door het gezelschap van Willem Royaards.

Hier moet worden vermeld dat de definitieve vorm van het stuk niet alleen zoo als het werd vertoond, maar ook zooals het hier wordt afgedrukt niet zonder meedewerking is verkreegen. Het derde bedrijf werd door mij geheel omgewerkt, naar aanleiding van de zaakkundige kritiek door Willem Royaards uitgebracht nadat ik hem het stuk had voorgeleezen. Ook heb ik enkele belangrijke wijzigingen aangebracht ten gevolge van de opmerkingen van Prof. Brugmans, waarvoor ik hem hier gaarne dank betuig. Wat de voorstelling betreft, hiervoor wensch ik mijne erkentelijkheid uit te spreeken in de eerste plaats natuurlijk aan den krachtigen leider Willem Royaards, maar voorts aan alle meedespeelers zonder uitzondering, met name Mevrouw Sablairolles, Mevr. Royaards, en de Heeren van Praag, Co Balfoort, Gerard Vrolik, O. Tourniaire, G. van Staalduynen, Daan v. Ollefen, Jan Musch, Meyer van Beem en Saalborn.

In 't bijzonder moet hier boovendien herdacht worden het prachtige werk geleeverd door den Heer en Mevrouw Lensvelt-Bronger, voor de aankleeding van het stuk. Op deeze wijze zijn vizioenen verwerkelijkt te zien zonder bijna in eenig detail teleurgesteld te worden was een vreugde die tot groote dankbaarheid dwingt. De goede smaak en de zorgvolle arbeid van dit echtpaar hebben het geheel van begin tot einde tot een lust voor de oogen gemaakt.

F.v.E.

Persoonen.

COUSAERT, Schout van Haarlem.
BARBARA, Zijne vrouw.
ARENT VAN BIJLAND, Amsterdammer Koopman, Vendrig der amsterdamsche Burgerwacht.
ESTELLA VAN BIJLAND, Zijne vrouw, Cousaerts dochter.
Professor DE BONT (BONTIUS). Hoogleeraar in de geneeskunde.
FRANS HALS, Schilder.
FRANS BALTENS, Predikant.
Jonkheer JAN VAN BEERENSTEYN, Adjudant van Prins Frederik Hendrik.
PIETER RAMP, } Luitenants der Schutterij te Haarlem.
LOT LOREYN, } Luitenants der Schutterij te Haarlem.
HILLE BABBE, Vischvrouw.
WESSEL, bediende bij Cousaert.
RUITERS, VOLK.

Het stuk speelt te Haarlem in 1638 in Cousaerts wooning.

Eerste bedrijf.

Het voorhuis van een deftige zeventiende-eeuwsche wooning in Haarlem. In de achtertooneelwand de straatdeur, daarnaast vensters, waarvan een oopenstaat en uitzicht geeft op een zonnig grachtje.
Aan de wanden enkele schilderijen. Links ter zijde een schouw. De vloer, witte en donkere marmerteegels, een zware tafel in 't midden, waarbooven een kooperen luchter. Op de tafel boeken, schetsen, prenten, een globe. Rechts ter zij een groote kist of lage tafel met kannen en roemers en een guitaar.
Rechts op den achtergrond, digt bij de straatdeur een deur die toegang geeft tot een bediendenkamer, waaruit de knecht komt om oopen te doen als er geklopt wordt. Links op den voorgrond, naast de schouw een deur die naar de binnenvertrekken voert.
Cousaert en Bontius zitten aan de middentafel, verdiept in de studie van de heemelglobe. Ze zijn beiden in stemmig donker costuum. Cousaert is ongeveer 50 jaar en heeft een frisch gezicht met kneevel en sik. Bontius is eeven oud, maar draagt een donkeren baard.

COUSAERT.
Ik heb de boodschap van die verre lichten
aldus verstaan. De vaste sterren glijden
gehoorzaam aan Gods heerlijk machtbevel
in strakken, stillen gang den heemel rond;
terwijl de dwaalster, de planeet, verdwaasd
als een die aarzelt en zijn weg niet weet,
nu vóór dan achterwaarts gaat, weiflend, doelloos,
en toch met 't sterrebeeld, waarin zij doolt
wordt meegesleept in den verheeven stroom

daar Gods wil machtiger is dan haar wil.
Maar God wil dat planeeten 't menschlijk lot
beweegen naar hun wisselvalligheid,
als zijn vasallen, met beperkte macht.
Zoo trekt nu Mars zijn roode dwarrelbaan
om 't blanke tweelingspaar Castor en Pollux,
gelijk een mensch die niet de zeekerheid
van Gods bestier in al zijn daden voelt.

BONTIUS

(zijn hand uitsteekend).

Belooft ge te verzwijgen wat ik zeg.

COUSAERT

(hem de hand drukkend).

'k Beloof.

BONTIUS.
't Is niet uit vrees voor eigen leeven.
Al moest ik als de groote meester Bruno
ook branden op den mutsert, 'k sprak toch boud
wat ik voor waarheid houd, gaf 't iemand baat.
Maar 't geeft geen baat met onverteerbre kost
de zwakke maag van kindren te ooverladen.
't Licht dat wij scheemren zien is veel te fel
voor d' oogen van het volk, en zou 't verbijsteren.
'k acht u, vriend Cousaert, sterk en eevenwigtig.
Gij kunt verstaan, - maar 't blijve tusschen ons.

COUSAERT.
Ik meen, ik kan 't verdragen, Bontius

BONTIUS.
Heidnen hebben bevroed wat christenleeraars
niet zagen en als helsche dwaling doemden.
D'aarde is geen plat vak.

COUSAERT.

Zou ik dat niet weeten?
D'aarde is een bol, veel grooter dan de maan,
maar kleiner dan de zon, Tycho Brahé
gaf ons bewijzen, die de Kerk erkent.

BONTIUS.

Tycho Brahé zag niet wat Koppernik
aantoonde onweederspreekelijk, wat voor kort
in Rome Gallileo Galilei
onder den dwang der Kerk geloochend heeft
maar toch gelooven bleef tot in den kerker,
en wat nu weederom Cartesius,
dat schittrend wonder onzer eeuw, verkondigt
als waarheid, door 't genie van Aristarchos
d'Alexandrijn, twee duizend jaar gelêen,
ontdekt, door Koppernik gestaafd, en thans
vast booven allen twijfel: d'aarde zweeft,
en draait als kleine wachter om de zon,
zooals de maan rond haar. De vaste sterren
zijn alle zonnen, elk met haar trawanten,
elk welligt weer met planten, dieren, menschen.
En wat gij dwaalster noemt, mijn broeder, volgt
naar vaste wet, op voorgeschreeven baan
een kringloop om de zon, haar schijnbre doolweg
heeft Johann Keppler, in zijn ‘Somnium’,
wiskunstiglijk bereekend en voorspeld.

COUSAERT.

Bontius, jij, Cartesiaan? ei, ei!
't Is nieuws, maer niet zoo angstig te verzwijgen,

men zegt toch 't zelfde van professor Vos,
van Vorstius, Barlaeus, Huig de Groot.
En zijn we dan niet in 't zoet Neederland,
verlost van Rome's juk? Wij kunnen vrij
bekennen wat we als diepste waarheid vonden.

BONTIUS.
En wat bracht Grotius op Loevesteyn?

COUSAERT.
Die twisten zijn voorbij. De remonstranten
kreegen hun recht. Wie vroom en eerbaar leeft,
God en zijn woord niet loochent of beschimpt
wordt door den Staat beschermd. Cartesius
tast, naar ik meen, de heil'ge Schrift niet aan.

BONTIUS.
Voorzichtig is de wijze. Hij draagt zorg
niemand door ruuw, vreemd klinkend woord te onthutsen,
behoedsaam, onderstellend, stap voor stap
voert hij den geest op ruimer, lichter pad.
Maar, broeder Cousaert, zou uw scherp gezicht
niet inzien dat des Bijbels gansche leer
d'aard onbeweeglijk stelt als vaste kern
van 't eindloos Al, geschapen uit het niet
door 't woord des Heeren, voor zes duizend jaar?
En daarin weer de mensch als kroon en glorie
der gansche schepping? - Al dit is een waan!

COUSAERT.
Een waan? - Gods woord een waan? -

BONTIUS.
De bijbel spreekt

met menschenwoorden, met papier en inkt.
Menschen geeven hun vastheid zwart op wit,
God grift zijn waarheid met een vuur'ge stift
aan 't firmament, Hij geeft ons licht op donker.

COUSAERT

(na hoofdschuddend peinzen.)

Hij voerde toch de hand die 't schriftwoord schreef
Hij oopende de lippen der profeeten.

BONTIUS.
En wie bewoog de hand der schriftvervalschers,
Des leugnaars tong? De sterren liegen niet.

COUSAERT.
Neen, maar de mensch kan ligt hun taal misduiden.

BONTIUS.
't Schriftwoord soms niet? Vergaan is hand en mond
van wie het schreef of sprak. Waar is hun ziel?
Wie schift, wie keurt, wat loogen is, wat waarheid?

(De hand op het voorhoofd slaand.)

Hier! hier! is onze zeekerheid!

(een bijbel vattend.)

Niet hier!

COUSAERT.
Broeder, mijn adem stokt, mijn hart staat stil,
zoo koen en doodsgevaarlijk schijnt de sprong.
Zou d'aarde zweeven? zweeven? Los en vrij?
Is d'allerhechtste vastheid maar een schijn?
Dwarlen wij zonder steunsel door de ruimte?
Het duizelt mij. De zeekerheid verglijdt
van boek op mensch, van aarde op zon. De zon!
De zon is dan toch 't onbeweeglijk midden,
't Hart en de vaste Basis van 't Heelal.

BONTIUS.
De zon is één van ongetelde zonnen.
Billioenen maal billioenen zonnen zweeven
vrij door 't oneindig ruim. Er is geen midden
in d'eindloosheid, alles wat is, beweegt.
En wat beweegt, heeft einde, noch begin.

(Barbara op. Zij is een rustige, deftige, 45jarige, Hollandsche vrouw, met mutsje en plooikraag. Ze is tenger en fijn van bouw en haar gezicht frisch, maar niet hoog bloozend. Bontius staat op om haar te begroeten.

Goe morgen, juffrouw Cousaert, gaat het wel?

BARBARA.
Dank u heel wel, Professor Bontius, -
Vergeef als ik uw stroom van wijsheid stuit -
maar wilt ge niet wat wijn of lekkernij?
Het lijf heeft ook zijn eisch.

COUSAERT.
Deeze eeuw gaat zwaar
van wondren, vrouw, het is een groote tijd.

BARBARA.
Het zwaarst is voor ons Neerland wel geleeden.
Als nu maar vreede kwam!

COUSAERT.
Die komt! en roemrijk!
Daar zorgt de Prins en steedendwinger voor.

BARBARA.
't Gaat op Antwerpen los...

COUSAERT.
En hij zal 't winnen.

BONTIUS.
En wat zegt uw heer schoonzoon, Aert van Bijland?

COUSAERT.
Die's Amsterdammer, koopman, staatsgezind
en gunt Antwerpen geen Hollandsche vrijheid.
Hij ziet het liever onder paapschen druk -
dan schaadt het d'amsterdamsche neering niet.

BONTIUS.
't Gaat Amsterdam voorspoedig!

COUSAERT.
Ongehoord.
De heeren kooplui reeknen met millioenen
als vroeger met ducaten. Aert van Bijland
kocht zich een landgoed hier op Aelbrechtsberg,
rijdt rond in een vierspannige karos,
en voert een staat als Freedrik Hendrik zelf.

BONTIUS.
Dus is Estella nu Mevrouw van Bijland?

COUSAERT.
Mevrouw van Bijland!!

BONTIUS.
Dat eenvoudig kind?
zoo simpel en lieftallig, zoo bescheiden!

BARBARA.
Het weeldekleed went schielijk, heer professor.

BONTIUS.
Waar is uw dochter nu?

BARBARA.
Bij ons in huis.

Ge zult haar seffens zien.

COUSAERT.
Haar toestand vergt
dat zij zich zeer ontziet en rustig houdt,
tot't nieuwe Lusthuis haar ontvangen kan.

BONTIUS.
Hansje in den kelder? - Wel dat eischt een dronk!
Hier! Grootvaer, grootmoer, op het jonge leeven!

COUSAERT

(peinzend)

Wat wonders zal dat nieuwe leeven zien?

(De klopper gaat. Wessel de bediende komt uit een zijvertrekje, oopent eerst een getralied luikje in de deur, dan de deur zelf. Aert van Bijland op door de straatdeur, gevolgd door Hals. Bijland is een jonge, bloozende, zwierige man, met arrogante, hoofsche manieren, en kleurig costuum, gepluimde hoed en kant-versiersels aan mouwen en broek. Hij draagt een stok met gouden knop, een deegen op zij. Hals, die achter hem aankomt, is 54 jaar oud en eenvoudig gekleed. Hij gedraagt zich zeer bescheiden en bedaard, met stille ironie.)

AERT

(met zwierige begroeting).

Saluut, schoonouders, zie eens wien ik breng!
Nu zal Frans Hals ons 't eeuwig leeven geeven.

COUSAERT.
Wees welkom Arent! - Welkom meester Hals!
Ik wist niet dat ge Petrus' sleutels draagt.

HALS.
Heer Aert gelieft te mallen, dat's zijn recht
Hij is een rijk-Aert, ik een arme Hals.

COUSAERT.
Dit's Bontius, van naam u welbekend,
mijn broeder, niet door maagschap, maar door liefde,

de kop van ijzer en het hart van goud.
Mij dunkt de stad mocht wel een feestvuur branden,
nu hij zich Haarlem tot een woonstee koos.

HALS.
Vergeef professor, als 'k wat onbescheiden
uw tronie ga betuuren - dat 's mijn vak.
Ik tel uw rimpels als heer Aert ducaten.

BONTIUS.
Gij zijt ook schriftgeleerde, meester Hals.
Gij leest de schriften van de ziel in 't vleesch.

AERT.
Schoonmoer, waar is mijn vrouw?

BARBARA.
Ze kleedt zich Aert, geduld, een amerijtje!

AERT.
Ik plant een hof en bouw een huis, professor,
op Aelbrechtsberg, bij 't duin, daar zou de Prins
zich niet voor schamen. Honderd morgen land,
met vijvers, bongert, bloemtuin en prieelen.
Een tuinman heb ik uit Versailles, wijn
uit Spanje en Portugal - een kelder vol.
Komt ge altemet eens proeven? Meester Hals
watert de mond al - hij mag ons daar schildren
en krijgt een vet kalkoentje mee naar huis
na elke zitting.

HALS.
Heer van Bijland denkt,
't Is lang genoeg gehongerd en geoorloogd,
nu moet de booter er maar uitgebraayen.

BONTIUS.
Al wel, als men 't gelag betalen kan.

AERT.
Dat kan ik, bij sint Felten, zeeven scheepen
voeren in één maand thuis, en stopten elk
een pakhuis voor mij vol, uit oost en west.
Nu zal 'k toch laten zien wat leeven is -
Zijn we dan op de waereld voor chagrijn?
Oud Holland bloeit en Amsterdam luikt op.
't Is lang genoeg gejammerd - 't wordt nu tijd
eens wat te kwinkeleeren en te zingen
van lente en wijn, van kusjes en van lusjes.
Waar blijft Estella toch?

BARBARA.
Komt er haast vreede?

AERT.
Antwerpen houdt wel stand.

COUSAERT.
Niet lang, niet lang meer.
Wat ons mooi Heintje greep laat hij niet los.

AERT.
Mooi Heintje mag verkassen met zijn eerzucht.
Is Holland hem niet groot genoeg? Gods bloed!
Laat hij zich aan den kardinaal verkoopen.
Wij redden 't zonder die Oranje's wel.
Wat doen we met Antwerpen? Laat het smooren
in 't spaansche vet. Holland heeft Amsterdam.
Let, schoonvaer op mijn woord! Mooi Heintje wacht
tot Hollands afgeslagen kop opnieuw

is aangegroeid. Dan doet hij als zijn broer.
Wie zou dat vorstelijk gespuis vertrouwen?

COUSAERT.
Arent, pas op uw woorden!

HALS.
Heer van Bijland,
ge hebt een mooyen kop, dien zou'k graag schildren.
Spaar hem dan voor de kunst, 't waar zonde en jammer
als hij moest afscheid neemen van je schouders.
Zit hij soms vaster dan bij Palamedes?
Ook 't hennipvenstertje flatteert u niet.

ARENT.
Ai, bange paai! Wat durft mij Heintje doen?
'k zal hem eens laten brassen aan mijn tafel,
'k zal hem eens laten varen in mijn jacht,
met zijden zeilen en vergulden steeven,
onder de statenvlag, rood, wit en blaauw.
En dan zijn zakken vullen met dubloenen.
Waarmee zou hij zijn kolveniers betalen
zonder ons amsterdamsche goede geld?

(Estella door een zijdeur van links op, een bekoorlijke jonge vrouw Ze buigt eenigszins schuchter en is merkbaar verleegen door de aandacht die ze trekt.

COUSAERT.
Daar is ons sterreke, ons liefste licht.

ARENT.
Mijn vrouw, professor! - Ken je zoeter schat?
Dunkt je niet dat de zon rijst, waar ze komt?

ESTELLA.
Fij, Aert, doe mij niet bloozen voor de menschen.
Elk prijst zijn uil een valk.

ARENT.
Zijn ster een zon!

BONTIUS.
Dat's recht, heer Arent, zulk een zuivre ster
zoo digtebij, is wel een helle zon.
'k Heb je gekend kind, toen je touwtje sprong
en bikkels gooide. - Drommels! Meester Hals,
dat's beeter oogenweelde dan mijn rimpels.

ESTELLA.
Gaat Meester Hals ons conterfeien, moer?

BARBARA.
Ja, sterreke - dan blijf je voor ons schijnen
van verf en doek - al troon je op Aelbrechtsberg.

ESTELLA.
'k Ben fier dat Meester Hals mij waardig vond.
Maar 'k ben een slecht model, ik zit niet stil -
en als een mansmensch mij zoo gaat begluuren
word ik vast tuureluursch en dood-beschaamd.

HALS.
Mevrouw van Bijland, reeken mij voor nul.
Let niet op mij, dan vang 'k uw schoonheid best
Een schilder is geen mansmensch bij zijn werk,
vooral zoo'n oude niet als ik. Heer Aert
kan mij zijn schat zoo veilig toevertrouwen
als aan den hooggeleerden doctor zelf.

AERT.
'k Blijf er toch liever bij, met uw verlof,
breng ons op één doek samen, meester Hals,
een jongstig beeld van Holland's blijden voorspoed.
Een groene tuin, mijn scheepen in 't verschiet,
onder de statenvlag, rood, wit en blaauw.
Geef haar een cither in de hand, en mij...

HALS.
een zak ducaten?

AERT.
Neen, een vollen roemer.
Het geld moet rollen, daarvoor is het rond.
Ik ben geen vrek. Goud is maar hard en koud.
Om schoonheid, lust en leeven is 't te doen.

HALS.
Vriend'lijke vrouwen, wijze en eedle heeren,
vergeef den armen Hals, hij 's wat beschroomd -
Zijn vreugd is 't zien van schoone en fijne troonies,
aardige koppen, zwierige gebaren,
en zelden zag hij zooveel moois als hier.
'k Ben hier zoo leutig als een zwijn in 't slik,
als 't kind dat in de koekkraam mag grasduinen.
Doe naar uw hart, praat, dans of musiceer,
laat mij u uit mijn hoekje stil beloeren.

(Zet zich met zijn schetsboek in een hoekje).

COUSAERT.
Zing dan wat, sterreke!

DE ANDEREN.
Bravo, dat 's goed!

ARENT.
Zing ‘Angenietje’!

COUSAERT.
Zing van ‘Berg op Zoom’.

BARBARA.
Zing van ‘Groot minnen geeft groot lijden’.

ESTELLA.
'k Wil met verlof, van Angenietjen zingen -
Maar 'k was zoo boud en maakte een ander rijmke,
op eender voois.

(Zingt, bij de guitaar, wijze: O Angenietje.)

Gestraalde sterre
gij praalt zoo verre,
zoo uitermate hoog.
Met uw standvastig oog
zie ik u wenken
en kan niet denken
wat uw gelonk bediedt.
Gij zingt een heemelsch lied,
dat geeft verlangst
van 's waerelds nood en angst,
van alle pijn
verlost te zijn
in uwen zonneschijn.

(Als zij zwijgt is er een korte stilte. Die wordt gestoord door hard kloppen op de straatdeur. Wessel de knecht doet oopen en laat dominee Baltens in. Een sombere, zwartgekleede nog jonge man, met bleek, gladgeschooren gelaat. Hij ziet het gezelschap rond met stommen groet. Hij is ernstig en dreigend, maar niet potsierlijk.

COUSAERT.

(verwonderd.)

Wel, wel! Dominee Baltens, in dit huis?

BALTENS.
Heer Cousaert, stierf de Christus niet voor allen?

COUSAERT.
Wij hoopen 't Dominee.

BALTENS.
Wij weeten 't schout!
Maar allen zijn daarom nog niet gered.
Er is ook uitverkiezing en genade,
zelfs in d'arminiaanschen zwavelpoel.

BARBARA.
Wil Dominee een kroesken bier of wijn?

(Zij zet een kroes voor hem neer; hij drinkt echter niet.)

AERT.
En wien van ons komt Dominee nu redden?

BALTENS.
Waarschuwen kom ik voor den geest des afgronds.
Hoelang blijft dit verblind, verstokt geslacht
Belial dienen? Heeft nog voor drie jaren
Gods zware hand op Haarlem niet gerust
toen pestilentie zeven duizend sloeg?

BONTIUS.
Dank onze heelkunst is die plaag gewend.

BALTENS.
Wat heelkunst! - ijdle fratsen - God alleen
hield zijn worgengel in. Maar niet voor lang,
want goudjacht en gezwendel houden aan.
Met tulpebollen sjachert meid en knecht.

Nog 't voorig jaar kreeg men hier voor één bloem
vierduizend guldens. Winnen zonder werk
dat's ieders leus, om 't eeven wie verliest.
Dan wordt 't door wind gewonnen goed verbrast,
verzoopen en verdaan in pracht en staat,
terwijl de huisman hongert.

(tot Cousaert.)

Wee u, Haarlem!

(tot Bijland.)

Maar tienvoud wee u, godloos Amsterdam!
Ik zag, heer Schout, zoo-éven Bijland's pronkschip,
in 't Sparen bij de Turfmarkt. Alles blonk
er van verguld, 'k zag goudbrokaat en bloemen,
kristal en zilver vaatwerk, bont fluweel.
De zijden wimpels hingen tot in 't nat.
En een karos met vierspan stond te wachten.
Zaagt ge dat, Schout? gedoogt ge zulk vertoon
als magistraat en vader?

COUSAERT.

Waar is 't euvel?
Wie 't breed heeft laat breed hangen. Holland bloeit.
't Heeft al zijn tijd. Wat jong is wil genieten.

BONTIUS.

Waartoe heeft dan Gods waereld zooveel schoons?
Wie leerde ons pracht en vreugde te beminnen?

BALTENS.

Belsébub, en de manicheesche ketters,
die leerden 't en het helsche vier is 't end.

ARENT.

En hoe ontkoom ik 't helsche vier, Eerwaarde?

BALTENS.
Door vasten wil tot godgevallig leeven.

ARENT.
Maar man, God gaf mij wil tot vroolijk zijn,
tot lustig zwieren, schoonheid en jolijt.
Hoe kan ik anders willen dan ik wil? -
't Bedroog God en mijzelf.

BONTIUS.
Wie wil 't verderf?
Elk mensch wil goed, schoon hij uit blindheid dwaalt.

BALTENS.
God verkoos Jacob en liet Esau staan.
Goode behaagt geen mensch tenzij hij wil,
maar 't wordt van God gegeeven dat wij willen.
Zoo leert Fulgentius in zijn groot boek
van de verordeningen.

ESTELLA.
Kan dat zijn,
dat van twee ongebooren kindren één
verdoemd is, 't andere uitverkooren?

BALTENS.
't Kan zijn, dat er van twee in moeders buik
één is verkooren door barmhartigheid,
d'ander verworpen door rechtvaardigheid,
zoo leert ons Augustinus.

ARENT.
Wessel, malvezij!
de beste uit schoonvaers kelder. Voor den donder!
Sta vast! Nu zal het op een brassen gaan,

tsa, vrouwlief, laat ons zingen en genieten.
Ben ik verdoemd, dan helpt geen lieve moedren,
ben ik verkooren, dan kom 'k toch terecht.
Hier! à vous! Dominee, jouw leer bevalt me.

COUSAERT.

(tot Baltens.)

Wie geeft u waarborg dat gij zijt verkooren
en dat uw waarheid ook *de* waarheid is?

BALTENS.
God is mijn waarborg en mijn zeekerheid -
De rechte en vaste zeekerheid, genaamd
in Paulus' zendbrief aan die van Colosse,
pleroforie, gansche verzeekerdheid.
Ik ben verkooren en ik spreek de waarheid.

BARBARA.
Ach Heer! Naauw zijn wij Rome's kluister kwijt,
nu komt Genève met nog taayer banden.
Gunt dominee ons land zijn welvaart niet?
Den koopman niet zijn winst, der jeugd geen blijheid?

BALTENS.
Een valsche weegschaal is den Heer een gruuwel,
maar een volkoomen weegsteen is zijn lust.
God gunt den eerbren koopman zijn profijt,
maar niet tot pralen, lollen, zuipen, zwelgen.

AERT.
Dus zwoegen om te zwoegen totter dood?!
Neen, paai! zoo'n saaye waereld lust ik niet.

COUSAERT.
Wie zegt dat Bijland's winst niet eerbaar is?

BALTENS.

Wie 't zegt, Heer Schout? - Vraag dat eens te Amsterdam.
Vraag 't eens aan Freedrik Hendrik, onzen Prins.
De Hoer aan 't Y is voor elk geld te koop.
Die vaart voor Paap en Heiden, Moor en Turk,
die geeft om God noch 't lieve Vaderland.
Die vraagt naar winst alleen, naar winst! winst! winst!
Lang was Antwerpe' in 's Prinsen hand gevallen,
kreeg het geen kruid en lood van Amsterdam.

COUSAERT

(ontdaan).

Arent, spreek op! Wat moet ik daartoe zeggen?

ARENT.

De waereld is des koopmans vaderland.
Hij vaart op alle zeeën en verbindt
volkren met volkren naar hun drang en wensch.
Wat raakt ons d' eerzucht van verwaande prinsen,
die snoeven op een naam en aadlijk bloed,
als waren ze van goddelijk geslacht?
Hun stam begon met jagers en met boeren
zoo goed als de onze. Nu zwelt hun de kam
als paauwen of kalkoenen tusschen hoenders,
als stamden z' uit den heemel rechtevoort.
Wat baat geeft ons hun krijgsroem, hun victorie?
Zij kijven vinnig om het grootst gebied,
maar burgerbloed en koopmansgeld betaalt.

COUSAERT

(Met ingehouden woede).

Neemt de Amsterdammer geld van den Spanjool

en laat hem hollandsch burgerbloed vergieten
door hollandsch ijzer uit hollandsch geschut?

ARENT.
Dat 's niet des koopmans zaak. Hij vraagt alleen
wie goede waar verlangt en 't hoogste biedt,
zoo is des koopmans wet de waereld rond.
Geen prins of keizer kan die wet verzetten.
De koopman kent geen grenzen, geen partijen
d' aarde is zijn rijk, de menschheid is zijn heer,
't geld geldt alomme, daarvoor is het geld!

COUSAERT

(Met een vuistslag op de tafel).

Ik zeg u dan, of gij al sierlijk praat,
dit noem ik een verachtelijk bedrijf.
Is er één menschenhart, zoo laf en vuig
dat het geen liefde voelt voor land en volk?
Kan een Hollander ons zoet Nederland,
ons land, voor zooveel tranen, zooveel bloed
tot wijkplaats voor de vrijheid losgevochten,
huichlings verraden voor een handvol goud?
Hoor goed, van Bijland, wie dit dorst bestaan,
wie wapens leevert den Spanjool, bij God,
dien noem ik hoogverrader, wie het zij.

ARENT.
Een brallend woord. Maar woorden zijn geen moorden.

COUSAERT.
Neen, maar het land heeft rechters.

BALTENS.
En daarbooven

waakt een gerecht welks uitspraak nimmer faalt.

ARENT.
Dat zei Ducdalf en kooning Filips ook.

COUSAERT.
Voorwaar! - en zijn verslagen!

(Een stilte vol spanning, Cousaert blijft Arent aanzien, die zich onverschillig houdt. De vrouwen zien onrustig van den een naar den ander. Bontius peinst, Hals schetst. In die stilte hoort men gejoel op straat, gejouw en gejuich van kinderen. Daarbooven uit de krijschende stem van Hille Babbe, de vischvrouw.)

HILLE BABBE

(op straat)

Gae-je weg! seldrementsche krengen!

DE KINDEREN

(Buiten op straat, zingen op een deun).

Hille! Hille!
de duuvel zal je ville,
de duuvel zal je krabbe
dronken Hille Babbe!

HILLE

(op straat).

Ho daar! snotneuzen, bliksemsche apen!

FRANS HALS

(werpt zijn schetsboek neer en gaat naar 't raam).

Daar is Hille! Daar is Hille!

DE KINDEREN.

Hille! Hille!
de duuvel zal je ville
de duuvel zal je krabbe
dronken Hille Babbe!

HILLE

(de kinderen wegjagend).

Hoe-hoe-hoe! de duuvel zal jullie een rokkie naaien, Hoe-hoe-oe!

(De kinderen loopen telkens gillend weg).

Hij zal jullie bakken in de pan, als botjes aan weerszijden,
hoe-hoe-oe!

FRANS HALS.
Hille! Hille!

HILLE

(vroolijk).

Wel verdijt! - ben jij 't, meester Frans?
Help me'n eens teegen dat vermaledijde pak. Ga je weg rabouten,
vort zeg ik! Mot jullie een eerbare vrijster koejonneeren!

HALS

(lachend tot Cousaert).

Heer Schout! - daar is een vriendin van me. Het graauw molesteert
haar. Ze gooyen haar met paardevijgen.

COUSAERT

(tot de knecht).

Wessel, jaag die kinders eens weg.

ARENT

(lachend).

Laat haar maar binnen, geef haar een dronk bier voor de schrik.

(Wessel doet de deur oopen, laat Hille Babbe in en dreigt de kinderen met een stok, zoodat ze wegstuiven. Uit de verte hoort men ze nog zingen 'Hille, Hille, De Duuvel sel je ville').

HILLE BABBE

(Een klein, leelijk, krom wijf, met scherpe stem, groote tandelooze mond, flikkerende oogjes).

Verdijt nog en toe! - Dat 's tuig hoor! dat Haarlemsche Kanalje -
Kielhalen zou je ze, zulk schurftig rapalje

(Met een potsierlijke buiging in 't rond).

Goeyen dag, samen! Dankjewel voor de assistentie!
Heeren en dames, mijn reverentie!
Dank je wel, meester Frans! hoe kom jij zoo hier?
In zulk deftig gezelschap, bij den Heer Schout?
Heb je je vrouw weer geslagen? Fij, fij, was je weer stout?
Jongen, jongen, ik heb je toch zoo gewaarschuuwd, pas toch op voor het bier.
Ja, heer Schout, 't is een beste kaerel en m'n jooligste vrijersman.
Hij het ongelukkig één vijand, dat is de kan.
Geef 'm maar goed smeer, hij wil 't zuipen maar niet verleeren.

AERT.
Hier, peetemoei, dat 's voor jou! Proef eens hoe dat smaakt.

HALS.
Ze kan twintig soorten bier onderscheyen
van twintig haarlemsche brouwerijen
en je van elk vertellen, waar 't is gemaakt,
niet waar Hille?

HILLE

(drinkt).

Dit is bier van burgemeester Loo, uit ‘de Olyfant’
'n biertje van stavast, dat lust ik graag.
Dat dunne peuzelaarsgoed geeft maar luizen in de maag.
Op je gezondheid, heeren en dames!

(tot Hals).

Op je gezondheid, vriendelijke kwant!
je mag me nòg eens schilderen, hoor je! jij blijft mijn liefste vrijer.

AERT.
Maak me niet jaloersch, Hille, hoeveel heb jij er?

HILLE.
Meer dan jij vrijsters, mooye mosjeu, en dat wil wat zeggen,
ten minste vóór dat je voor anker kwam te leggen.

ARENT.
Wat weet jij daarvan?

HILLE.
Krek wat ik vertel.
En ik vertel je nog veel meer, voor een pot bier en 'n gouwe rijer.

HALS.
Pas op heer Aert. Hille kijkt dieper dan je kleeren.

ARENT

(Hille een goudstuk toewerpend).

Toe maar, tooverkol, flap uit! Je moogt 't probeeren.
Kun je de kaart leggen? - Wat kan je vertellen?

HILLE

(met het goudstuk).

Heisa! nu zal ik jelui allemaal de toekomst voorspellen.

AERT.
Maar met verlof, niet van te digtebij!
want je geurt niet naar balsem, mirre, wierook of specerij.

HILLE.
Heer cavalier! zoo stinken de vijgen van je eigen paarden,
die de haarlemsche boefjes voor mij bewaarden.
Had jij je knollen maar gevoerd met kruizemunt, roozemarijn en anijs

dan rook ik nou naar de tuinen van het Paradijs.
Zal ik jou mevrouwtje der horoscoop eens trekken?
Je hebt er maar een zoet snolleke, mosjeu! zonder gekken. -
Wat wou je weeten, mijn suikerdeprijtje,
of 't een hijtje zal zijn of een zijtje?

ESTELLA

(angstig).

Neen, Arent, laat haar zwijgen! weggaan! weg!

(Dit wordt als in heevige angst gezegd, Daarop ontstaat een stilte - waarbij Hille, met haar bierkan in de hand, hoofdschuddend staat te mompelen, terwijl het lachen der anderen verstomt.)

HILLE

(als voor zich mompelend, meewarig).

Nou, nou, nou. -
Geen hijtje en geen zijtje, allemaal rouw, rouw, rouw.

ESTELLA.
Vader, laat haar weggaan!

BARBARA

(staande bij haar dochter, teegen Cousaert).

Man, denk om haar staat!

BALTENS

(die bij het optreeden van Hille, zich bij de deur teruggetrokken heeft en herhaaldelijk zichtbaar heeft gebeeden).

Zul je dit schandtooneel gedoogen, schout...
Is 't hier een wijkplaats voor zuipsters en heksen?
Die kol hoort voor 't gerecht en op den mutsert.

BONTIUS.
Eerwaarde, spreekt een christenpriester zóó
in onzen tijd? Jezus dreef duivlen uit,

en sprak van liefde, niet van scherp gerecht.

HILLE

(tot Baltens).

Holla, daar heb ik waarachtig alweer een vrijer.
En wat een fijne! Is 't niet waar, dominee?
Moet hij duivels uitdrijven? och heerejee!
en hij is zelf een eerste bokkerijer!
Weet je nog van toen? hè? In die nacht van St. Maarten
samen op één beezemsteel, hè? wij twee?
Weet je 't nog? jongen, wat trokken we de duivels an derlui staarten
en wat hebben we lekker met Hanxken gelold en gedanst!
Weet je nog? Zulle me 't nog eens doen?

(Groot gelach van Aert, Hals en de anderen).

BALTENS

(opstaand, om heen te gaan, zeer ernstig).

Ik eisch, heer Schout, dat gij dit wijf laat weegen
en aan het scherp examen onderwerpt
op grond van duivelskunst en tooverij.

COUSAERT

(half ernstig).

Maar zij beschuldigt u eerwaarde!

BALTENS

(verachtelijk).

Mij!
Een uitverkoorne Gods?!

AERT.
Weeg ze allebei.

HALS.
Heb je 't gedroomd, Hille, of weet je 't zeeker?

HILLE.
Zeeker? Zeeker? Wie kan er zeeker zijn?

Dood is zeeker, - maar *Zeeker* is dood.
Altemet en *misschien* hebben 'm begraven.
Atjuus, dominee, ga jij maar heen!
Tot weerziens, vrijer, in de maneschijn -
op de hei, bij uilen en raven.
Wil je nou niet dansen, dan dans ik alleen.
Heisa, hopsa, falderala!

(Zij maakt potsierlijke danspassen, waarbij allen lachen).

BALTENS

(geeft Cousaert een boekje).

Ziehier, heer Cousaert, een klein boekgeschenk.
Mijn werk, hetwelk ik noem, 't gulden kleinood,
mij ingegeeven door den heil'gen Geest.
Gedrukt te Dordrecht bij den drukker Centen.
Het kan u redden.

COUSAERT.
Hoe, kan dit boek redden?
ook wie verdoemd is van den moederschoot?

BALTENS.
Gij zijt gewaarschuwd, Schout, mijn woord is zeeker!
Wee 't huis dat hekse' en landverraders herbergt!
Wie weet! bekeert u! - God's genade is groot,
maar neemt eenmaal een eind!

BONTIUS.
Een end? Wie weet?
Wie stelt aan God's genade maat of eind?

HILLE.

Wat eindt, dat schijnt -
Wat schijnt, dat eindt -

Dood is *zeeker*, *Zeeker dood*
Maar *Wieweet* leeft nog...

(Baltens af, een pauze).

ARENT.
Komt vrienden! gaat met mij! de wagen wacht.
Estella, meester Hals, schoonvaer en -moer,
Mijnheer de Bont! gaat mee naar Aelbrechtsberg!

HILLE.
Wacht eens eedele vrijer, mot je geen waar voor je geld -
ik heb jou je fortuin toch nog niet verteld!

(Gaat voor hem staan en steekt vier vingers van de rechterhand op).

Let goed op, cavalier!
Dit zijn er krek vier!
Ze liggen bij Texel achter 't duin.
Die eerste hier,
dat's je nieuwe Fortuin,
de tweede dat 's de Zeemeermin,
daar zit zwarte peeper in,
de derde dat 's de Kameel,
die draagt zware pijpen kaneel,
eindlijk nommer vier
dat 's de Violier,
die zit vol heele groote
harde muskaatnooten -
Als die vier fluiten samen gaan deunen
zullen de antwerpsche deuren dreunen -

ARENT

(woedend, heft zijn stok op).

Jou donders wijf, sluit jij dien bek eens gaauw!
De straat op! of ik zal je ribben breeken!

HALS.
Zoetjes aan, zoetjes! - eedle vriend van Bijland,
't Is maar een arm, oud wijf en mijn vriendin.
Is dat recht spel? Heb je 't niet zelf gevraagd?
En moet nu elk niet denken: 't schot was raak,
als gij zoo raast en schuimt?

AERT.
Goed! Meester Hals,
wie stoort zich ook aan dronken-wijvenpraat.
Gaan d' andren mee?

ESTELLA.
Vergeef me, 'k ben wat moe.
Laat vaer en moer ook nog wat bij me blijven.
Ook docter Bontius.

COUSAERT.
Wessel, zie toe
dat die vrouw thuiskomt ongemolesteerd.
Waar moet je heen, vrouw Babbe?

HILLE.
Zeer vereerd! -
Naar mijn landhuis, heer Schout, te Zandvoort aan zee
d' eezelenkaros van Zijtje neemt me wel mee.
Die staat buiten de Zijlpoort.

HALS.
Ik breng je er heen, Hille! Wessel kan blijven.

HILLE.
Dankje, brave Hals, 'k zal jou in mijn testament schrijven.

AERT.
Tot weerziens dan, schoonouders, ik ga met Hals!

HILLE.
Hille met twee eedle vrijers, nou, nou, wie had dat ooit geloofd!
't valt mee, zei de boer, en hij kreeg het luik op z'n hoofd.

(Hille met Hals en Arent af.)

COUSAERT.
Wat zal dit worden? Wat zal dit beduiden?
God! God! - geef raad. Het is een angstig spel.

BARBARA.
Arm sterreke, dat wijf heeft je verschrikt.
Nog beef je er van! Ach! was maar weggevlucht!
Kan 't haar geen kwaad, professor? of haar kind?

BONTIUS.
Niet bijgeloovig zijn, dan kan 't geen kwaad.
Heksen en spooken hebben geen bestaan
dan in een bang en bijgeloovig hoofd.

ESTELLA.
Dat arme vrouwtje maakte mij niet bang. -
Maar 't scheen mij toe dat zij iets vreeslijks wist
iets vreeslijks, dat ik zelf....

(Verbergt huiverend haar gelaat).

BARBARA

(haar lief koozend).

Mijn sterreke, mijn schat, mijn liefste vrouwke,
wat is er dat je vreest? vertrouw het ons.

ESTELLA.
Ik kan niet, moer, ik kan niet.

BONTIUS.
Kom, schep moed!
Vrees en verbeelding zijn twee kwade gasten
die sterken elk den ander, jaag ze weg!

COUSAERT
Estella, wat deed Aert zoo plotsling toornen?
Hebt gij die spreuk van 't dronken wijf gevat?

(Estella doet moeite te spreeken, maar te vergeefs).

Estella spreek!

(een zwijgen).

Je vader wil 't, spreek op!

BONTIUS

(wil heengaan).

Ik zal wel heengaan.

ESTELLA.
Blijf, Professor, blijf!
Ik heb het moeilijk, help me als ge kunt -
komt allen bij me, zet u, maakt een kring,
een kring van liefde en van vertrouwlijkheid
waarin 'k me veilig voel. Nietwaar? wij vieren
kennen elkander, hebbe' elkander lief.
Zeg ik het recht, professor?

BONTIUS.
Ja lief kind!
ons bindt een neiging, inniger dan maagschap.

ESTELLA.
In zulk een sfeer alleen ontluikt oprechtheid.
Dan kan ik spreeken, als ik liefde voel
aan alle kant, dan vinden alle ranken

hoe teer en zwak, van mijn gedachten steun.
Ach, niemand moest beproeven vrij te spreeken
oover zoo diepe dingen, zonder liefde
die hem vertroost en voorthelpt waar hij stokt.
't Geeft immers altijd anders maar krakeel,
beneepen nijd of grimmig misverstand?
Wat moet ik vreezen? gij zijt allen goed
en wilt mij wel. Ook ik wil niemand kwaad. -
Kunnen dan boosheid en verdriet ontkiemen
en wortelen in zuiver goeden wil?

BARBARA.
Maar wat beklemt je dan, mijn liefste kind?
Ik weet, al borg je kwaad, je wilt toch goed.
Ik kan 't vergeeven eer het is gebiecht.

ESTELLA.
Kan vader 't ook?

COUSAERT.
Wat jij bedreef vergeef ik,
wat het ook zij.

ESTELLA.
Ik kon die heksenspreuk
wel goed verstaan. Ze sprak van Arent's scheepen.
Fluitscheepen, die voor Texel liggen, vol...

COUSAERT

(valt heftig in),

met pijpkaneel, muskaatnoot, zwarte peeper
dat is te zeggen bussen, koogels, kruit
voor het benard Antwerpen, zeg ik 't niet?

ESTELLA.
Gij zegt het, vader!

COUSAERT.

O, vervloekt bedrijf!
En wilde hij 't u schaamteloos bekennen?

ESTELLA.

Ik heb hem lief en raad wat hem vervult,
eer hij 't voluit bekent. 't Was niet voor 't eerst -
dat ik den voortgang van zulk hachlijk waagstuk
aflas van zijn gelaat. En 't doet hem goed
als hij zich uitspreekt, om zijn vuurgen geest.
Alles vertrouwt hij mij, maar mij alleen.

BARBARA.

Hoe kon dat dronken vischwijf 't zoo doorzien?

BONTIUS.

Dat wonder heeft wel reedelijken grond,
als alle wondren. Hille kent de visschers,
en onder 't zeevolk gaan die maren snel.

COUSAERT.

Maar kind, wou jij dat dragen en verzwijgen?
Bruischte je vroome ziel niet roekloos op!
Verwierp je niet onmiddlijk fel en fier
de meedeplichtigheid aan zulk verraad?

ESTELLA.

Maar vader, zal een vrouw haar man verraden?

COUSAERT.

Zij zal 't als Staat en Vaderland het eischt!

ESTELLA

(tot Barbara).

Meent moer dat ook?

BARBARA

(weifelend).

Heb je 'm dan niet bezwooren

't gevaarlijk werk te stake' om jouwentwil?

ESTELLA.
Kent gij mijn Aert zoo slecht? Gevaar en winst
kruiden zijn spijs, en wat hem in den kop steekt
dat drijven duizend duivels er niet uit.

BARBARA.
Ach, schoone weelde, vreugde van één dag,
nooit komt ze zonder nasleep van ellende.

BONTIUS.
Toch wel - als ze in den zuivren boodem wortelt
van reede, recht, en broederlijke vlijt,
dan is de schoone weelde ons wettig deel.
Voor vuil en lompen zijn we niet gebooren.

ESTELLA.
Een schoone zwier behaagt mij ooveral.
De bloemen zijn mij dierbaar om heur kleuren,
de voogels om hun sierlijk veederkleed -
Zou dan de mensch alleen van al wat leeft
het fraai gewaad en 't glansrijk leeven derven?
Ik nam de weelde, dankbaar waar 'k ze kreeg
en vroeg niet waar van daan.

COUSAERT.
Aleevel wist je
uit welken handel Arent's winste sprong.

BARBARA.
Was er geen bittre bijsmaak aan dat zoet,
door moordgerij en oorlogstuig gewonnen?

BONTIUS.
Was je d' aloude spreuk vergeeten, kind?

d' uitdrukking van een eeuw'ge leevenswet
dat nimmer valsch gewonnen goed gedijt?

ESTELLA.

Maar kan dan iemand van ons allen zeggen
dat al zijn goed oprecht gewonnen is?

(Een zwijgen).

Vaer krijgt het van de stad, mijnheer de Bont
wordt voor zijn kunst en weetenschap betaald
door rijke kranken - maar wie zegt u beiden
hoe stad en burger aan dien rijkdom komt?
De koopmanswinst, verzameld t' Amsterdam,
vloeit oover heel het land, en ieder deelt
in koopmans voordeel, eerlijk of oneerlijk.
Gestoolen goed gedijt niet, zegt de spreuk,
maar 'k hoorde ook zeggen dat het geld niet stinkt.
Wanneer de koopman *steelt*, dan *heelt* heel Holland.

BONTIUS

(na eenig zwijgen glimlachend tot Cousaert).

Daar spreekt ons sterreke een schrander woord.
Weet gij het te weerleggen? Ik beken
dat 'k daar een moeyelijke waarheid speur,
die mij den slaap reeds veele nachten roofde.
Ons Holland bloeit, de koopstad gaart haar schatten
aan geld en goed, van 's waerelds uiterst eind,
en zij vergast ons allen aan den buit.
Wij tasten toe en laten voor ons goud
tot ons gerief veel duizend menschen werken.
Is dat rechtvaardig? Kennen wij de bron
van onze welvaart? Is die rein en zuiver?

Wij juichten toen Piet Hein het spaansche goud
in Holland bracht en preezen hem als held.
Maar wie moet bloeden voor dien ruuwen roof?
Arm volk in Oost en West, dat voor ons werkt.
Wij juichen, als de vloot der Compagnie
met specerij beladen huiswaarts keert
en voor haar waren geldend goud bedingt.
Wij juichen - maar wie trekt er aan 't kortste eind?
Wie legt het loodje? Wie betaalt 't gelag?
De knecht, de boer of d' arme bruine slaaf.
Is dat rechtvaardig broeder, weet gij antwoord?

COUSAERT.
Neen, broeder, neen - dek niet een schandlijk feit
onder een vagen neevel van gedachten.
't Gaat hier niet om 't goed recht van koopmanswinst,
noch om de herkomst van des burgers weelde -
't gaat hier om landverraad, om snood bedrog
gepleegd aan onzen prins en 't vaderland.
Leed dáárvoor Haarlem zulk afgrijslijk leed
dat nog de keel ons toesnoert bij 't herdenken,
liet daarvoor Bestevaer zijn kostbaar bloed,
gaf dáárvoor Barneveldt zijn gansch lang leeven,
dat men den vrijen staat der Nederlanden,
hun sterke schepping, hun vereenigd werk
zal gaan vernielen uit vuig geldbejag?
Beloont men zóó den zoon voor 'svaders trouw,
dat men 't gebouw dat drie Oranjes stichtten
nu zal doen wanklen om een luttel winst?

BONTIUS.
Ik denk, mijn vriend, hier werken dieper krachten
dan staatsmanskunst en militair beleid.
De vrije Nederlandsche Republiek
de kleine, machtge, zeevenlandsche Staat
is wel een grootsche schepping. Maar ik meen
dat een nog machtger bouwheer dan Oranje
of Barneveldt een grooter werk beraamt.

COUSAERT.
Van welken bouwheer en welk bouwwerk spreekt ge?

BONTIUS.
Van 't waereldrijk dat zich de menschheid sticht,
door middel van haar ingebooren driften -
't Gebouw waarvan wij slechts de steigers zien
als kleine rijken, die elkaar bekampen
en ieder weer tot afbraak zijn gedoemd,
terwijl het grootsche duurzame gewrocht,
dat gansch den aardbol ooverspannen zal,
gestadig groeit, onmerkbaar voor ons oog
naar 't eeuw'ge plan, waarin elk enkel mensch
't zij slaaf of staatsman, ongeweeten past.

COUSAERT.
't Mag zijn. Hoewel 't mij vreemd en raads'lig klinkt.
Voor mij staat vast dat hier een kwaad geschiedt
dat ik niet zal gedoogen.

BONTIUS.
En wat dan?
Wat zult ge doen?

COUSAERT.
Mijn plicht als patriot.

ESTELLA.
Vader! wat heeft dat in?

BARBARA.
Schrijf je 't den Prins?

COUSAERT.
Hoe ik het aanleg staat mij nog niet vast.
Maar zeker is 't dat ik Zijn Hoogheid waarschuw.

ESTELLA.
Vader! vader! Ik biechtte 't als uw kind!
'k Heb u vertrouwd, ge zoudt het mij vergeeven.

COUSAERT.
Ik kan het u vergeeven, maar verzwijgen
mag ik niet - het vaderland gaat voor.

BARBARA.
Maar man, dat's geen vergeeving. Freedrik Hendrik
vergeeft het niet - Arent komt voor 't gerecht,
Stella wordt ondervraagd, haar man gevangen
weggesleurd van haar zij, haar goed verbeurd,
en God weet welk streng vonnis beiden treft -
Zult ge op ons kind zulk schrikk'lijk onheil laden?
Zult ge hun jong geluk zoo wreed verwoesten?

ESTELLA.
Mijn vader! Toen ik sprak, sprak ik in biecht
voor deezen kring van liefdevol vertrouwden,
en 'k achtte ook het geheim der biecht verzeekerd.
Anders verdierf ik immers man en kind?

Mag ik mijn man verraden, gij uw kind?

COUSAERT.
Mag dan een man zijn vaderland verraden?
Oranje gaf zijn leeven en zijn goed
ik wil ook tot behoud van wat hij schiep
het schoonst en dierbaarst van mijn leeven offren.

ESTELLA.
Zal men mij ondervragen voor 't gerecht?
Vader, bespaar mij dat!

COUSAERT.
't Staat niet aan mij.
Dat ligt in 's Prinsen hand. Als ik hem schrijf
zal ik om onzentwil genade smeeken.

BARBARA.
Ach, schaamle toevlucht! flaauwe glans van hoop. -
Schonk Mouring Oldebarneveldt genade?
Wie vorstenplannen dwarsboomt wordt vertrapt,
Die Staten smeeden, kennen geen erbarmen.
Ach, sterreke, mijn schat, wat sprak die vrouw?
Klonk niet haar sombre spreuk als ‘rouw, rouw, rouw!’?

ESTELLA

(zacht).

Geen hijtje en geen zijtje, rouw, rouw, rouw!

BONTIUS.
Bedenk u broeder, ooverleg het wel. -
Doe niets voorijlig. Als Antwerpen valt,
zoo kraait geen haan naar wat er is geschied.
Zijt gij onfeilbaar, ganschelijk verzeekerd
dat het uw heil'ge plicht is, nu terstond,
op 't hoofd van Bijland en uw arm, teer kind

des Prinsen felle gramschap te doen vallen?
Gedenk het jonge leeven dat zij draagt,
gedenk uw ouden dag, als ge welligt
beweent wat ge onherroeplijk hebt verwoest,
bedenk wel, voelt ge u zeeker?

COUSAERT.
Mijn God, mijn God, die aarde en heemel schiep,
ik stel mijn ziel gansch oopen voor uw raad,
hier is Uw dienstknecht, roekeloos geneigd
zijn wil aan Uw wil ganschlijk t' onderschikken.
Wilt Gij het Abramsoffer? - 'k zal het brengen.
Voel ik met recht, dat Vaderland en Staat
booven des burgers dierste schatten gaan,
zoo sterk mij en vertroost mij met 't gevoel
van Uw verzeekerdheid - geef mij de rust
van hem die Uw gebod alleenlijk vreest
en niets ter waereld méér. Is dit mijn plicht?
geef dan mijn hart de zeegen van Uw vreede,
Gij vindt mij tot het moeilijkste bereid.
'k Zal niets ontzien, niet aarzlen, niet berouwen.

(Een lange pauze).

Vergeef mijn kind, ik kan niet langer twijflen
Vergeef, het moet! Ik voel Gods zeekerheid.

Gordijn.

Tweede bedrijf

(Hetzelfde tooneel. Maar op de tafel, in plaats van boeken, kaarten en Globe, nu kannen, roemers, borden en spijzen. De vensters zijn digt. Het tooneel is leeg, er wordt aan de deur geklopt. Wessel komt uit het zijvertrek, ziet door het luikje en doet dominee Baltens oopen Deeze is zeer bleek en strak, met strenge, wantrouwende uitdrukking Hij draagt een dik boek).

BALTENS.
Is de Schout binnen?

WESSEL.
Ja, dominee Baltens.

BALTENS.
Zeg, dat ik hem dringend spreeken moet.

WESSEL.
Gelieve te wachten, dominee.

(Terwijl Wessel weggaat in een zijdeur links op den voorgrond blijft Baltens op het tooneel heen en weer drentelen. Daarbij maakt hij vreemde gebaren. Hij wijst met gestrekten wijsvinger naar een vlieg, die om zijn hoofd dwaalt en roept verschrikt: Ha! Dan wijkt hij op zij, maakt een biddend gebaar en preevelt met geslooten oogen. Dan wijst hij weer naar de zweevende vlieg, met expressie van angst en afkeer. Cousaert komt binnen met Wessel. Zij blijven eenigen tijd verwonderd naar de zonderlinge gebaren van Baltens kijken).

WESSEL.
Dominee, hier is de schout!

COUSAERT.
't Is goed Wessel!

(Op Cousaerts wenk gaat Wessel in het zijvertrekje bij de deur).

COUSAERT.
Heer Baltens? - Wel? wat is er van uw dienst?
Maar wat bezielt u toch? - Hapert er iets?
't Is of ge spooken ziet, of wel den gang
van dwaalgesternten nawijst -

BALTENS

(Op de vlieg wijzend, met ontzetting).

Ziet ge 'm? Zie!
Daar gaat hij weer! Dat is hem! - Vader, Zoon
en heilge Geest, beschut mij! Staat mij bij!

COUSAERT.
Een bromvlieg? Ei! kan die u zoo ontzetten?
Die beesten steeken niet.

BALTENS.
O, man, geef acht!
Bid voor uw arme ziel. 't Is Satan zelf.
Ik ken hem! Hij vervolgt me dag en nacht, -
Hille, de heks, heeft hem mij toegezonden.
Maar hij verwint mij niet. Wijk, satan, wijk!
Heu! vade retro satanes!

COUSAERT.
Die vlieg de duivel? Dat onnoozel dier?

BALTENS.
Des duivels arglist kiest onnoozlen schijn
om onverhoeds den vroome te bestooken.
's Nachts in het donker komt hij als een muis,
ik hoor hem knage' en knabblen bij mijn bed.
Hij stoort mijn slaap met wulpsche vizioenen.
Ga ik in 't vrije veld om hem t' ontloopen

dan springt hij als een groene gladde vorsch
dwars voor mijn voet en ziet mij hoonend aan.

COUSAERT.
Maar wie verzeekert u dat in die dieren
de Satan huist?

BALTENS.
'k Heb de getuigenis
van honderd vroome schrijvers. Zie dit boek
van den geleerden en godvrucht'gen Sprenger,
dat Malleus Maleficarum heet,
de Heksenhamer, die het helsch gebouw
van zwarte kunst en tooverij vermorzelt.
'k Heb de getuignis van mijn eigen oogen.
Zie! zie! hoe 't gonzend beest mij loerend volgt,
vraagt ge méér zeekerheid? - Kunt ge dat loochnen?

COUSAERT.
Ik loochen niets, maar vind ook niets bevestigd.
Wat u zoo zeeker toeschijnt, komt mij vóór
hoogst onwaarschijnlijk - Wat verlangt ge van me?

BALTENS.
Dat gij een eind maakt aan dat helsch bedrijf,
en mij bevrijdt van die gevloekte kunsten.
Ik vorder nogmaals: neem die heks gevangen.
Laat haar met ooverkruis gebonden handen
te water werpen, of zij drijft of zinkt.
Zoek dan bij haar 't gevoelloos satansmerk
en breng haar op de pijnbank tot bekennen
dat zij gemeenschap met den duivel heeft

en mij belaagt door zwarte tooverij -
dan mag het vuur haar van haar zonden zuivren.

COUSAERT.
Genoeg! genoeg! Eerwaarde Heer! gij preekt
bij mij aan doofmans oor, voor die praktijken.
Ik vind geen grond dat arme wijf te kwellen.

BALTENS.
Heeft zij dan niet op deeze zelfde plek
haar schuld bekend?

COUSAERT.
Nam ik die scherts voor ernst
dan moest ik u voor meedeplichtig houden.

BALTENS

(dreigend)

Gij weigert dus den uitverkoorne Gods
voor Satans macht te schutten, naar uw plicht?

COUSAERT.
Schut God zijn uitverkoornen dan niet zelf?

BALTENS.
Gij weigert, schout?

COUSAERT.
Ik weiger dominee!

BALTENS.
Pas op! gij die met landverraders heult!
De prins zal weeten hoe hij wordt gediend.

COUSAERT.
Gij dreigt vergeefs. De Prins *is* ingelicht.

BALTENS.
Door wien?

COUSAERT.
Door mij.

BALTENS

(na een weifeling)

Tweemalen maande ik u!
Trotseer niet driemaal 't heemelsche gericht.

(Baltens af naar buiten. Barbara en Estella op, nog bij zijn laatste woorden.)

BARBARA.
Wat wil van ons die sombere barbaar?
Spreekt *die* uit naam van 't heemelsche gericht?

COUSAERT.
Hij wil dat ik dat arme vischwijf folter
met vuur en water, tang en marteltuig,
tot zij bekent, hoe zij door zwarte kunst
den satan zelf op hem heeft afgestuurd
in de gedaante van een vlieg.

BARBARA.
En toch
noemt ge dien man godvruchtig en oprecht?

COUSAERT.
Hij huichelt niet. Hij is vast oovertuigd
dat hij God's zaak trouw en rechtvaardig dient.

ESTELLA.
Meent hij den God van Liefde te gerieven
door 't bloedig martlen van een arm oud wijf?

COUSAERT.
Hoeveelen zijn verbrand, vermoord, gemarteld
in naam van wie de God van Liefde heet?

ESTELLA.
Gelooft ge, vader, dat die sombre man
zoo goed als gij, oprecht en vuurig bidt
tot den almachtgen Heer van aarde en heemel
om zeekerheid, om vreede, licht en raad?

COUSAERT.
Ja, dat geloof ik.

ESTELLA.
En hij krijgt tot antwoord
hetzelfde als gij: de volle zeekerheid.

(Cousaert zwijgt.)

BARBARA

(na een pauze).

Hoe diep rampzalig is toch ons geslacht!
Wij arme, arme menschen! Zonder licht
drijven wij hulploos op stikdonkre zee.
Wij roepen bang omhoog, en van de wolken
keert enkel d' echo van onze eigen stem -
dan varen wij getroost, en danken God
voor zijn gena, tot ons de zee verzwelgt.

COUSAERT.
Vrouw, mij mishaagt die moedelooze taal.

BARBARA.
Ai, maak ze krachtloos! Loochen 't. Heet mij liegen!
Geen grooter weldaad dan uw teegenspraak.

COUSAERT

(weifelend, na veel bezinnen).

Er zijn oprechten... en er zijn... verblinden...
Elk weete, voor zich zelf...

(Hij stokt, er wordt weeder aan de deur geklopt. Wessel oopent alleen het getralied luikje).

WESSEL.
Wie daar?

BOODE

(buiten).

Woont hier Cousaert, de Schout?

WESSEL.
Te recht!

BOODE

(buiten).

Ik word gezonden
door jonkheer Jan van Beeresteyn,
des Prinsen adjudant. Hij kwam hier gister, woont in 't Prinsenhof op 't zand
en wacht schout Cousaert met bekwamen spoed.

COUSAERT.
Zeg, dat ik seffens kom.

WESSEL.
De schout komt seffens.

(Boode af).

COUSAERT

(gejaagd).

Wessel, mijn hoed!

(Wessel reikt Cousaert hoed, mantel en handschoenen. Cousaert maakt zich gereed te gaan).

COUSAERT

(met zelfbedwang).

Vaart wel, zoo strakjens keer ik weer.
Ik breng den Jonkheer mee, zoo hij 't verkiest.

(Cousaert door de straatdeur af. Wessel terzijde af).

ESTELLA

(na een pauze),

Zeg, moeder, heb je 't ooit gezien?

BARBARA.
Wat, kind?!

ESTELLA.

Dat men een vastgebonden hulploos mensch
met schroeven kneep, of wel de zoolen schroeide,
het lijf liet knellen, rekken, persen, blaken. -
Zoo doet men immers bij een scherp verhoor?
Heb je het ooit gezien?

BARBARA.

Neen kind, godlof!
Ik zag het nooit.

(een pauze).

ESTELLA.

Gebeurt het moeder, dat men voor 't gerecht
de vrouw verhoort, terwijl de man ontkent?

BARBARA.

Somwijlen is 't geschied.

ESTELLA.

Met scherp verhoor?

BARBARA.

Misschien - ik weet niet zeeker. -

ESTELLA.

Moeder! moeder!
Rechters zijn wreed. Of men een kindje draagt
dat raakt hen niet?

BARBARA.

Gerechtigheid heet blind.

ESTELLA.

Blind! blind! gevoelloos, doof en blind.
Schreeuwen de menschen op de pijnbank, moeder?
Gillen ze hard?

BARBARA.
Ik denk het.

ESTELLA.
't Helpt hun niets.
Alleen bekennen helpt. Al zijn ze onschuldig.
Ik kan geen pijn verdragen. Ik zou schreeuwen.
'k Zou àl bekennen wat er werd verlangd.

BARBARA.
Er zijn er die bekennen en daarna,
zoodra de pijn aflaat, hun woord herneemen.

ESTELLA.
En dan? Begrijpt de rechter dan hoe de arme
tot leugen werd gedwongen door de pijn?

BARBARA.
De rechter, die zich pijn tot helper kiest,
komt immers nooit tot liefderijk begrip?
Hij dient niet recht en waarheid, maar de wil
van anderen - 't zij van vorst, of kerk, of volk.

ESTELLA.
En al die dwaze, blinde, wreede menschen,
priesters en rechters, spreeken van een God,
die hun gebiedt zoo dom en wreed te zijn.
En vader zegt, dat wij ook voor dien God
pijn en ellende dankbaar moeten dragen.
Schijnt u dat reedlijk, moeder? Kunt gij dat?

BARBARA.
Vraag mij niet, sterreken! ik ben onweetend.
Ik heb uws vaders vroom vertrouwen niet.

ESTELLA.
En in zoo'n waereld, door zoo'n God bestuurd,
moet ik mijn arm onnoozel kindje brengen?
Waarin nog vóór zijn eerste jammerkreet,
nog vóór zijn moeder krijt op 't smartenbed,
de wreede rechters haar misschien doen gillen,
gekneld, geprangd, geblaakt... misschien, misschien!

BARBARA.
Stil, stil! mijn kind... geef zooveel droef gedacht
geen woorden of gestalt - verbeelding schept,
en de angst brengt nader wat men wil ontloopen.
Zoo somber is 't nog niet. De kim wordt lichter,
de stem der menschlijkheid klinkt ooveral.

ESTELLA.
Maar wie vergoedt d' eenmaal geleeden pijn?
Wie doet het eens gedane kwaad te niet?
Ik proefde 's waerelds uitgezochtste zoet,
maar kan mijn hulploos kindjen niet betuigen
dat 't opweegt teegen 's waerelds bitterheid.

(Een pauze, er wordt geklopt).

ESTELLA

(naar de deur snellend).

Arent!

(Ze doet de deur oopen en valt haren man in de armen. De deur blijft oopen).

Arent! mijn Aert!

AERT

(haar kussend).

Dag wijfken! gaat het wel?
Dag schoonmoer!

ESTELLA.
Aert! Ik bid je, toef hier niet!
Je bent niet veilig. Kies een van je scheepen
en vaar het zeegat uit, hoe eer hoe beeter.

AERT.
Uitvaren? En waarom? - Waartoe? - Waarheen?
En jij dan, en mijn hofstee en mijn huis?
Zou ik dat al verlaten?

ESTELLA.
Neem mij mee!
Ik zal je niet tot last zijn en geduldig
't werk van een dienstmaagd doen. Maar ga in tijds!
Maak al je goed te geld met grooten spoed,
vermijd dit huis, ontwijk des Prinsen dienaars -
Zijn gramschap zoekt je en zijn arm is lang.

ARENT.
Mijn goed verkoopen? en mijn land verlaten?
Terwille van den Prins? Dat sla de donder!
Wat land gaat booven 't lage land aan zee?

ESTELLA.
Ik hoorde van dat land in 't verre West,
ginds oover de Oceaan, Nieuw Nederland.
Daar, zegt men, wordt een nieuwe staat gesticht -
waar alle menschen vrij zijn en gelijk,
leevend als kindren in één groot gezin
in liefde en eendracht, zooals Jezus 't wilde.
Ach, mocht ik dáár ons dierbaar kindje baren.
Niet in dit land van blindheid, haat en twist.

ARENT.
Wijfken, die staat is maar een schoone droom.
Nieuw-Nederland is een armzalig oord,
vol woeste wouden en bloeddorst'ge wilden.

BARBARA.
Prijst gij ons Neerland, dat ge hebt verraden?
De waereld heette koopmans vaderland!

ARENT.
Heel 't aardrijk heb ik voor mijn koopmanschap
maar Holland tot mijn woon. Ik blijf getrouw
in mijn zoet Nederland, ik wijk niet af,
ten spijt van alle kooningen en prinsen.

ESTELLA.
Ach Aert, ik smeek, in naam van onze liefde,
ter wille van ons ongebooren kind,
trotseer den macht'ge niet, wees niet halsstarrig!
Vlucht nu 't nog tijd is.

ARENT.
Vluchten voor den Prins?
Niet ik! Gods bloed! - Wie heeft de macht in Holland?
De Prins is niet meer dan der staten dienaar,
Met al zijn heir, dat teert op onze beurs.
Wij geeven 't geld, wij hebben te beveelen,
wij heeren zijn de kooningen van 't land.

ESTELLA.
En Loevesteyn?

BARBARA.
En Oldenbarneveldt?

ARENT.
Vrouwkes, geen zorg! de tijden zijn veranderd.
Hendrik kan niet meer doen wat Mouring deed.
'k Heb op mijn hand het machtig Amsterdam.
De vroedschap steunt mij en zou nimmer dulden,
dat mij, een officier der burgerwacht,
een haar gekrenkt werd door het prinsenvolk.

ESTELLA.
Dus zal mij niemand voor den rechter sleepen?
O, Arent, neem dat schrikbeeld van mij weg;
'k vrees de tortuur! 'k wil mij niet laten foltren.
't Moog lafheid zijn - ik kan het niet gebeetren.
Ik kan geen pijn verdragen in mijn staat.

ARENT.
Wees toch getroost, mijn lief. Geen nood! geen nood!
Geen beulshand komt uw schoone lijf te na -
Verdrijf die donkre vreezen, laat u troosten!
Geloof mij, wijfken, 't onweer drijft voorbij.

(Onderwijl zijn Bontius en Frans Hals binnengekoomen door de oopengebleeven straatdeur).

BONTIUS

(met begroeting).

Met uw verlof, vergeef ons binnendringen -
Vergeef mij, juffrouw Cousaert, dat 's goed nieuws,
't Gevaar voorbij! God lof!

HALS

(met groet).

Ik mag u beiden
dan toch nog conterfeien, naar mijn lust?

ARENT.
Dat moog je, meester Hals, je komt van pas -

ik wacht nog een paar vroolijke gezellen,
haarlemsche drooge harten, die om strijd,
eens met den Amsterdammer willen drinken.
Zet u, Professor, doet ge mee voor Haarlem?

BONTIUS.
Met kil, klaar water gaarne, heer van Bijland,
De reede vreest de neev'len van den wijn.

HALS.
't Is heerlijk, waar de heldre reede heerscht,
maar ook niet kwaad, haar juk een wijl te ontloopen.

ARENT

(hem een beeker langend).

Juist, meester Hals, als wij professors zijn
drinken we water. Proost! voor Amsterdam!

(Drinkt).

HALS.
Voor Haarlem! Veegt!

(drinkt)

BONTIUS.
Is 't waar, van Bijland, wat de mare zegt,
dat de amsterdammer vroedschap u verhoorde?

ARENT.
't Is waar, professor!

BONTIUS.
En ge gingt vrij uit?

ARENT.
Wat anders? Alle weerlicht! Wat ik deed
doen honderd andren. Zal men die vervolgen?

BONTIUS.
Maar vreest ge Freedrik Hendrik's woede niet?

AERT.
Wat kan hij doen?

BONTIUS.
U door zijn volk doen vatten.

AERT.
Dat waar wetschennis en verraad,

ESTELLA

(angstig).

Verraad?

BONTIUS.
Wat gij verraad noemt als de daad u treft -
schijnt plicht en wijs beleid voor wie haar pleegt.
Hoor naar mij Bijland, ooverschat u niet -
Tart niet, maar geef ruim baan -

(op Estella wijzend)

zij zal u danken.

ESTELLA.
Arent, hoor toe!

ARENT.
Ik loopen gaan! Dat nooit!

(De twee schutter-luitenants Pieter Ramp en Lot Loreyn zijn door de oopen straatdeur binnengekoomen).

ARENT.
Hallo, daar's Pieter Ramp en Lot Loreyn,
wakkere luitenants van Haarlems schutters -
Welkom! goe vrienden - dat zijn drie van Haarlem,
teegen één Amsterdammer! - dat's portuur.

LOREYN

(Estella de hand kussend).

Gegroet, mevrouw van Bijland, uw gemaal

heeft makk'lijk snoeven met u als partij.
Als zooveel geest en schoonheid 't met mij hield
ik nam het teegen honderd vijnden op.

RAMP

(eeveneens.)

Wapens en wijn zijn krachtige gezellen,
maar sterker is een lieve schoone vrouw.

ESTELLA.
Ach, waar uw vleitaal waar, ik sloeg u allen
de wapens en de beekers uit de hand.
Waartoe kijft Haarlem teegen Amsterdam?
Eerst met de wapens, daarna met den wijn?
't Is bei al eeven zot. Zijn wij niet allen
als leeden van één lijf? Wie andren moordt
verminkt zichzelf, en wie zichzelf bedwelmt
verminkt zijn geest, het kostlijkst, wat hij heeft.

BONTIUS.
Goed gezegd, kind, maar 'n eeuw of tien te vroeg.

ARENT.
De strijd baart kracht, geen weerstand, zonder aanval.
Wie vasten voet zoekt in 't onzeekre leeven
die leer zijn man te staan, ook bij de kan.

BONTIUS.
Maar ken de macht des vijands eer ge hem tart,
de wijngeest heeft verraderlijke krachten.

BARBARA.
Hier zijn toch allen vrienden, zet u neer!
tast toe! een beete, een dronk zal niemand schaden.

(Men zet zich, Wessel vult de roemers en beekers, twee zeetels aan tafel blijven leeg).

PIETER RAMP.
Verwacht ge nog meer gasten, juffrouw Cousaert?
En waar 's de Schout?

BARBARA.
Bij Jonkheer Beeresteyn,
des Prinsen adjudant, op 't Prinsenhof.
'k Verwacht hen aanstonds hier.

ARENT.
Van Beeresteyn?
Komt die uit 't leeger in Zeeland?

LOREYN.
Zoo is 't.
Hij bracht kwaad nieuws. Graaf Willem is geslagen.

ARENT.
Antwerpen vrij? Hoezee! De stad houdt stand.

RAMP.
Ja, enkel door 't verraad van Amsterdam.

ARENT.
't Steekt Haarlem als een stad zich staande houdt,
daar 't zelf eens voor Don Frederik moest zwichten.

LOREYN.
Hei! Amsterdammer, roer die snaar niet aan,
dat geeft een wanklank in het Diets accoord.
Toen Haarlem lag te worstlen met Maraen
op dood en leeven, dat de beenders kraakten,
werd Amsterdam toen niet Moorddam genaamd,
om 't geuzenbloed, dat burgemeester Duyck
er taplings stroomen deed? Wáár vlekt de schande?

RAMP.
Haarlem was Hollands hart. 't Veil Amsterdam
streed voor de vrijheid nooit, maar zon op winst.

ARENT.
Het hart der waereld klopt in Amsterdam.
Het stuurt zijn bloed langs duizend nieuwe banen
tot alle volken, voedend en verbindend,
totdat een kunstig, wijdgespannen net
d' aardkloot vereenigt tot een enkel lijf.
Maar kruit en koogels zijn niet onze kracht.
Dat is barbarentuig dat slechts vernielt,
wij bouwen op door ijver en vernuft,
wij kennen niet de scherp getrokken grenzen
waar trotsche vorsten, sluuwe diplomaten
volkren mee scheiden, en hun machtsgebied
door vuige list of ruuw geweld vergrooten.
Wat raakt ons welke vlag Antwerpen voert?
Wij handlen met wie eerlijk handlen wil
en geeven niet om nationaal getwist.
Menschen zijn broeders, tot elkanders dienst
en weederdienst bestemd. De vrije koopstad
wordt niet tot werktuig van verwaten prinsen,
steunt geen eerzuchtig plan....

*(Cousaert en Jonkheer van Beeresteyn, nog vóór de laatste woorden, op door de straatdeur.
- Men staat op, Arend houdt in en wendt zich om. Een oogenblik stille scène).*

COUSAERT.
Ga voort, van Bijland, Jonkheer Beeresteyn
verneemt ook graag hoe d'Amsterdammer denkt.

VAN BEERESTEYN

(voornaam, zeer zwierig en hoffelijk, fraai gekleed. Hij begroet de vrouwen eerst, daarna de mannen en spreekt dan tot Arent.)

Mijnheer van Bijland?

(Arent buigt, niet uitdagend, maar ook niet zeer eerbiedig).

VAN BEERESTEYN.
Ik hoor u spreeken van verwaten prinsen
en een eerzuchtig plan - moet ik verstaan
dat dit doelt op Zijn Hoogheid Freedrik Hendrik?

ARENT.
Jonkheer van Beeresteyn, er zijn er meer,
waarop dit doelen kan, helaas!

VAN BEERESTEYN.
Helaas?

ARENT.
Ja, vast, helaas! - O, wat al bloed vergooten
wat have en goed verwoest, wat wreede rampspoed
op schuldloozen gestort, en wat al braven
tot woeste bloeddorst aangehitst, om niets! om niets!
tenzij om d' eerzucht van verwaten prinsen.
De bijbel in één hand en 't zwaard in d' ander.

BARBARA

(tusschenbeide koomend, tot Beeresteyn).

Ei, zet u toch, mijnheer, drink eenen dronk.
Mijn schoonzoon is wat breidelloos ter sprake,
neem 't met verstand, zoo fel is 't niet gemeend.

VAN BEERESTEYN

(zeer kalm, doet zich een roemer inschenken en drinkt Barbara toe).

Uw welzijn, juffrouw Cousaert, wees gerust,

ik ken den hoogen toon der staatsche heeren.
Het wordt hier warm.

COUSAERT.
Wessel, doe 't venster oopen.

(Wessel gehoorzaamt).

VAN BEERESTEYN

(Hals ontdekkend).

Ha, meester Hals, gij ook hier? dat's mij lief.
Op een als gij mag Haarlem rechtens pochen,
gij strijdt met eedler kunst dan strategie -
en wien heeft Amsterdam om u te troeven?

HALS.
Bespaar me, Jonkheer, al te grooten lof -
ik schroom niet, op mijn jaren, vrij te erkennen
dat ik mijn kunst versta, en in gansch Holland
waar meenig groot en abel kunstnaar woont,
niet veelen vind, die ik mijn meerdren acht.
Maar 'k ben en blijf toch maar een haarlemsch hart,
verzot op zwier van hollandsche gezellen.
En ieder weete wel zijn kring en krachten.
Haarlem is Holland's hart, zei Ramp, zoo is 't.
Maar Holland is nochtans de waereld niet
en 't minnen van mijn schoone, lieve stad
verhindert niet dat ik den geest vereer
die wijder blikt en dieper schoonheid zoekt.
't Is waar wat Bijland zei, dat Amsterdam
't winzuchtig, eigenmachtig Amsterdam
een breeder wiekslag heeft en grooter vlucht
dan 't eerzaam werkend en trouw-hollandsch Haarlem.
Het zoekt de menschheid en het waereldrijk.

Als ik mag heeten tolk van Haarlems ziel
en schilder van goed Holland's schoonste leeven,
dan is de jonge Rembrandt te Amsterdam
schilder van waereldschoon en tolk der ziel
van heel de menschheid, die onze aard bevolkt.

ARENT.
Bravo! - voor Haarlem: Hals en Holland's tuin,
voor Amsterdam: de waereldkring en Rembrandt.

(Protesten van Ramp, Loreyn en Cousaert).

RAMP

(tot Hals).

Fij, ooverlooper, schaam je, je vergooit je!

LOREYN.
Blijf fier, wie zich te klein maakt doet geen recht.
Ik geef tien Rembrandts om één meester Hals.
Hier gaat voor Haarlem!

(Drinkt).

ARENT

(Drinkt).

Hier voor Amsterdam!

COUSAERT.
Ei, mannen, is dit niet een dwaze kamp?
Zijn wij niet allen kinderen van één volk?
Hebben wij niet eenzelfde vaderland,
de vrije Republiek der Nederlanden,
aan Spanje ontwrongen door der vaadren kracht
ten koste van zoo nameloos veel leed?
Die burcht der vrijheid willen wij bewaren
voor ons en onze kindren ongeschonden.
Hier gaat voor onze duurgekochte vrijheid,
hier gaat voor d' eendracht van ons dierbaar land!

(Hij staat op en drinkt, allen volgen. Zij zingen allen het Geuzenlied, waarbij Estella de Guitaar slaat).

Merk toch hoe sterk, al in 't werk zich nu stelt
die te allen tijd onze vrijheid heeft bestreeden.
Ziet hoe hij graaft, slaaft en draaft met geweld
om onze goed, on ons bloed en onze steeden.
Hoort de spaansche trommels slaan!
Hoort Maraens trompetten!
Ziet den vijand rukken aan
Bergen te bezetten!
Berg op Zoom
houd u vroom
stut de spaansche scharen.
Laat 's Lands boom
en zijn stroom
trouwlijk doen bewaren.

(Terwijl zij zingen kijkt Hille Babbe door 't oopen venster. Na het zingen een pauze, waarin allen zich weeder zetten. Dan spreekt door 't venster Hille).

HILLE.
Moet de juffer nog bot, schol of schellevisch?
Of kabeljouw, krimp gesneeden en frisch?
Of heerlijke versche haring, malsch en fijn,
om de heeren te ontnuchteren na den wijn?

BARBARA.
Neen, Hille, ga heen -

HILLE

(tot Hals).

O, o, vrijer Frans!
Zit je daar weer, heb je ook meegezongen?
En is de amsterdamsche rijkaert ontsprongen
de haarlemmer dans?

HALS.
Kom binnen, Hille, kom hier!
dan krijg je een kanneke bier
om te drinken op 't vrije Nederland.

HILLE.
't vrije Nederland? Dankje lieve vrijer. Op jou wil ik drinken, maar op Nederland niet, zoolang 't niet vrijer is! Neerland vrij? 't mocht wat! Rijkaerts die in vergulde koetsen rijden van aan Spanje verdiende dukaten voor wapentuig en moordgerij. Arme halzen, die op weg zijn naar 't armhuis en hiepoteek op der doodkist motten neemen! Ga maar uit leuren met je vrije Neerland, vrijer, ik geef er geen duit voor. Dat 's een vrijheid van kruit en lood, die prinsen met soldaten er in schieten, wel bekoome 't je! De boer geplunderd, bedrog in zij en fluweel, ieder z'n buurman's wolf, de dominee die voor den duuvel bidt, en meester Hals in de bedeeling. Proost vrijer, daar gaat je vrije Neerland!

COUSAERT.
Wessel, sluit 't venster.

(Wessel wil het venster sluiten, maar Hille houdt hem teegen en roept nog).

HILLE

(tot Arent).

Zeg Amsterdammer, weet je den weg naar Loevesteyn?
De Heeren zullen je anders wel wijzen. Je reisgezel-
schap staat hier al te wachten.

(Terwijl Wessel het venster sluit, zingt Hille).

HILLE

(zingend).

O, Jammer, o, jammer
het gaat om 'd Amsterdammer,
want Haarlem en de Prins
zijn niet veel goeds van zins.

(Er blijft een ernstige stilte heerschen, als haar stem wegsterft. Er is onrust onder de vrouwen, men ziet naar Arent, naar de deur, naar van Beeresteyn - in spanning). -

ARENT.
Staat er nog reisgezelschap buiten Jonkheer?
Schoonvader Cousaert is gastvrij genoeg,
laat hij uw vrienden wachten voor de deur?

VAN BEERESTEYN.
Geduld, mijn heer, die koomen op hun tijd
en voor u altijd vroeg genoeg. -

ARENT

(opstaand).

Wat nu?
Wat spel is dit?

VAN BEERESTEYN.
Blijf zitten, Heer van Bijland.
Wilt gij met mij een vollen roemer leegen
op 't welzijn van Zijne Hoogheid, onzen Prins?

ARENT.
Ik weet niet of de voorspoed van een vorst
voorspoed beduidt voor 't vrije Nederland.
Wij zijn een vrijgevochten, vreedzaam volk,
een republiek van fiere, kloeke burgers. -
Maar vorsten zijn soldaten, die het zwaard
en d' oorlogsfakkel voor hun macht behoeven.

Hun mond spreekt vreede, maar hun hand zaait krijg.
Hun leuzen zijn verlichting en beschaving,
hun daden zijn verwoesting en de dood.

COUSAERT

(beevend van toorn).

Maar wie zond middlen tot verderf en dood
uit enkel winstbejag aan Neerland's vijand?
Wie breekt er de Eendracht van ons dierbaar land?
En wie verraadt den held, die als zijn vader
de grenzen van ons vrije land behoedt
voor d' aandrang van den machtigen despoot?
Wij danken hem die voor de vrijheid kampt,
en wie zijn werk verijdelt en verstoort
verdient den naam van Neerlands burger niet
maar is een landverrader en schavuit.

(Arent en Cousaert zien elkaar fel in de oogen. Estella klemt zich angstig aan haar man).

ESTELLA.
Vader!

ARENT

(gedwongen rustig).

Ga voort! heer Schout, is er nog meer?

VAN BEERESTEYN.
Mijn Heer, er is, met uw verlof, nog méér.
Zijn Hoogheid kreeg bericht van Graaf d'Estrade,
Frankrijk's gezant, dat zeekere Marcellis
U, Bijland, tienduizend dukaten gaf
om daarvoor kruit en oorlogstuig te brengen
in Antwerpen, tot afweer van den prins.
Gij hebt erkend.

ARENT.
Dat heb ik.

VAN BEERESTEYN.
En de vroedschap
van Amsterdam, daar dringend toe gemaand,
heeft u verhoord.

ARENT.
Dat heeft ze.

VAN BEERESTEYN.
Waarop gij
in schaamteloozen oovermoed beweerdet
dat dit uw recht was, dat wel honderd andren
met 't zelfde bijltje hakken en dat gij,
Bijland, als 't gaat om winsten te behalen,
zelfs door de hel zoudt varen en 't riskeeren
uw zeilen te verzengen in den gloed.
Is dit onjuist?

ARENT.
't Is juist. En d' Amsterdammers
gaven mij recht. Gij ziet het, ik ben vrij.

VAN BEERESTEYN.
Nog niet, mijnheer. Ik zelf was teegenwoordig
toen onze Prins uw godloos woord vernam
en 't laf gedrag van d' amsterdammer vroedschap.
Hij smeet zijn hoed op tafel, bleek van toorn,
en riep ons toe: ‘Ge hoort het nu, mijn Heeren,
met zulk plomp koopmansvolk heb ik te doen.’

ARENT.
Ha! dat plomp koopmansvolk is toch zijn broodheer,

die hem betaalt met al zijn soldeniers.
Wat is die Hoogheid anders dan soldaat
in staatschen dienst, dienaar der burgerij?

(Twee ruiters zijn onderwijl binnengekoomen. Arent, hen in 't oog houdend, wijkt achteruit, tot hij in den rug gedekt is door den muur.)

VAN BEERESTEYN

(een papier te voorschijn halend.)

Toen ben ik, Jonkheer Jan van Beeresteyn
des Prinsen adjudant, door hem gemachtigd
u, Aert van Bijland, in arrest te stellen
wáár ik u vinden kon, met kracht van wapens -
Hier is mijn machtiging, wilt ge ze zien?

ARENT.
'k Ontzeg den Prins elk recht tot zulk een daad -
De Prins is nog het Hof van Holland niet,
en 'k vraag den schout en deeze twee officieren
van Haarlem's burgerwacht of zij 't gedoogen
en lijdlijk zullen toezien, dat het volk
van 's Prinsen leeger baas speelt in hun stad -

(Hij ziet vragend rond, maar de aangesprookenen zwijgen.)

VAN BEERESTEYN.
'k Heb hier 't bevelschrift van het Hof van Holland,
goedgekeurd door 't stadsbestuur van Haarlem.

ARENT.
O, laffe vorstendienaars, o, verraders!
Is dat de vriendendronk, dien gij mij biedt?
Een valsch complot, hier door den schout beraamd,
dat's eedle vriendschap, waardige verwantschap.
Zoo vecht laaghartig Haarlem met bedrog
uit nijd en wraakzucht teegen Amsterdam!

Een dorre boom, dat 's Haarlems recht blazoen!
De pest en 't vuur sla dit vuilaardig nest.

COUSAERT.
Een richtzwaard is het wapen onzer stad. -
Hier strijdt niet Haarlem teegen Amsterdam
maar recht en vrijheid teegen landverraad.

BARBARA

(tot Beeresteyn).

Ach Jonkheer, kan het niet den Prins vermurwen
als ik hem smeek, terwille van mijn kind
genade te doen gelden booven recht?

VAN BEERESTEYN.
Dat 's niet mijn zaak. Hij gaat naar Loevesteyn -
dan zal een welbevoegde rechtbank richten.
Eerst daarna valt te spreeken van gena.
Mijnheer uw deegen!

ARENT

(zijn deegen trekkend en een servet om zijn linkerarm wikkelend).

Neen hem als ge kunt!
'k Vraag God gena, als 't tijd is, maar geen mensch
eer 'k hem in ruil een voet staal heb gegeeven.
Dat 's eerlijk handlen. Houdt ge soms den koopman
voor 'n weerloos vlinderken, dat hoonig gaart
en zich laat vangen met de bloote hand?
Gij kooningsknechten die van doodslag leeft,
vernielen, moorden, plundren is uw werk,
roofdieren zijt gij onder 't menschgeslacht,
uw zinnebeeld is aadlaar, leeuw of panther,
en uw devies is ‘Machtig door geweld’. -

Des koopmans zinbeeld is de nijvre bij,
zijn leuze: ‘Machtig door verstand’. Maar wee
zoo één het vreedsaam, vlijtig volk bedreigt!
Dan kampt het tot den dood. Vooruit! Wie durft?
Wie wil den angel proeven?

(stelt zich in postuur).

VAN BEERESTEYN

(ook van leer trekkend.)

Ruiters, ontwapent hem, maar doodt hem niet;
de Prins begeert hem leevend.

BARBARA.
Arent! Arent!
verweer u niet, denk om uw vrouw en kind.
Estella, bid hem 't bloedig werk te staken.
Geen doodslag in ons huis.

(De ruiters trekken ook hun deegens en het gevecht begint.)

ESTELLA

(werpt zich voor de deegens en vangt een doodelijken stoot op):

Hier doodt mij dan, doodt mij!

BARBARA.
Oooh, oh! Mijn sterreke! Mijn sterreke!

(Estella valt. De vechtenden laten hun deegens zinken.)

ARENT.
Stella, mijn vrouw!

ESTELLA.
Arent, mijn lief vaarwel!
Nu zien we elkaar in langen tijd niet weer!
Maar eenmaal zeeker. Troost je tot dien tijd.
Vergeef het moeder! O, mijn arme Vader!

BONTIUS.
Twee leevens uitgebluscht!

BARBARA.
O, mannen, die daar kijft in blinden haat
om macht, om eer, om voordeel en gewin,
gij bluscht de schoonheid onzer waereld uit
in uw vervloekte, dwaze misverstanden.
Als zinneloozen gaat gij nu te keer
en smeekt Gods hulp voor uw gerechte zaak. -
Maar 't is de duivel van verderf en dood,
de duivel van den waan die u bezielt. -
Ziet! wat ge hebt gedaan!

COUSAERT.
Ik deed mijn plicht.

BARBARA.
Uw plicht! - Vloek oover liefdelooze plichten,
die schoonheid smooren in een zee van bloed.

BONTIUS

(tot Cousaert)

Vergeef een arme moeder 't roekloos woord.

BARBARA.
Zou Christus niet de zijnen daaraan kennen
dat zij in liefde leeven met elkaar!
O, waereld, hier zoekt Christus te vergeefs!
Hier zijn de zijnen niet, hier raast de haat,
hier woedt de dood!

(Arent komt naderbij en reikt zijn deegen aan van Beeresteyn.)

ARENT

(zacht).

Jonkheer, ziehier mijn deegen.

(Hij knielt bij Estella en buigt het hoofd.)
Gordijn.

Derde bedrijf.

(Hetzelfde tooneel. Namiddag, teegen scheemertijd. Wessel is beezig met poetsen en huisselijk werk. Door het oopen venster klinkt een zacht gefluit, waardoor Wessel opmerksaam wordt. Dan wordt zijn naam met ingehouden stem geroepen.)

STEM BUITEN.
Wessel! Wessel!

WESSEL

(voorzichtig door 't venster naar buiten ziend):

Wie daar? Wie roept mijn naam?

DE STEM.
Is Cousaert thuis?

WESSEL.
Mijnheer de Schout is niet te huis. Wie ben je?
Hoe ken je mij?

DE STEM.
Doe oopen goede Wessel!

WESSEL.
Voor 'n beedlaar oopendoen? Wat denk je wel?
Voor rattenvangers is hier niets te doen.

DE STEM.
Ken je mijn stem niet Wessel?

WESSEL

(sluit verschrikt het venster en oopent de deur).

Is het mooglijk?
God in den Heemel! Dat 's mijnheer van Bijland...

ARENT

(snel intreedend, als beedelaar vermomd, met een hooge boerenmuts, lappen om de voeten, lange graauwe mantel, valsche baard, type als de rattenvanger van Rembrandt).

Sst! Stil! Waar is de juffrouw? 'k Wil haar zien!

WESSEL.
De juffrouw is ziek, mijnheer. Hoe komt u hier?
Ik ben er van ontdaan! En in dat pak!

ARENT.
Ja, dat's de nieuwste smaak. Wat scheelt de juffrouw?

WESSEL.
Van zinnen! 't arme mensch. Ze spreekt geen woord
en wil niet eeten, al die dagen lang.
Maar hoe zijt gij uit Loevesteyn ontsnapt?

ARENT.
'k Ben d'eerste niet, vriend Wessel, noch de beste!
Wat goud, wat stoutheid en een deugdlijk paard
dat's de drieëenigheid, die mij verloste -
Nu zwerf ik al een week de duinen door,
als 't wilde knijn, schuil blijvend ooverdag
's avonds wat voedsel schooyend bij den boer.
Maar dat's geen doen. De leeftocht is te schraal,
knollen en bramen is geen mannenkost -
en 'k durf mij in geen herberg meer vertoonen.
Gaauw, geef wat ossevleesch, wat brood, 'n slok wijn -
ik sta te trillen, 't merg is uit mijn knooken -
Snel! Goede Wessel!

WESSEL.
Zoekt men u dan niet?

ARENT.
Natuurlijk zoekt men mij. Van Beeresteyn
rent met zijn ruiters alle boeren af,
jaagt langs het strand en loert in bosch en riet -
Hij 's woest! Ha! ha! - Maar hier zoekt hij wel 't laatst.
'k Wou eens m'n lieve schoonmoer nog begroeten,
dan kies 'k in Zandvoort zee - ik vaar naar 't Westen,
en zoek ver in Nieuw-Nederland fortuin.

WESSEL

(hem wijn en vleesch brengend.)

Mijnheer, vergeef, maar als de Schout u ziet....
Ik wacht hem elk moment - om heemels wil,
blijf niet te lang.....

ARENT

(gulzig eetend en drinkend.)

Man, ik verga van honger!
Heb je geen hart? Ik ben zoo laf en flaauw
als 'n kabeljaauw op 't drooge. 'k Moet eerst eeten
dan slapen!

WESSEL.
Slapen? - 't Zal niet gaan! Waarachtig!
Mijnheer van Bijland.....

ARENT.
Stil!!

WESSEL.
O, wee! daar is de Schout!
Ik hoor zijn stem. Nu gaat het om mijn broodje
en om uw hachje!

ARENT

(eetend weggaand.)

Laat me in jouw vertrek!
Daar komt hij nooit. Daar's ook een groote kast.

Hier, 't is goed goud, neem aan, één van mijn laatsten!

(Geeft hem een goudstuk en verdwijnt in het booden-kamertje, buiten klinken de stemmen van Bontius en Cousaert. Wessel, wat gejaagd, doet hen met veel strijkaadjes ooopen.)

COUSAERT

(tot Bontius, binnentreedend.)

Zoo duurt de toestand nu sints de onheilsdag,
zij eet niet, spreekt niet - 'k weet niet of zij slaapt.
Op elk uur van den nacht hoor ik haar zuchten
en zie 'k haar oogen wijd in 't scheemerlicht.

(tot Wessel, die hem hoed en mantel afneemt).

Alles nog 't zelfde, Wessel?

WESSEL.
Ja, mijnheer.

COUSAERT.
Is er geklopt?

WESSEL.
Een beedlaar, anders niet!

(Als Wessel Cousaert geholpen heeft, trekt hij zich in zijn vertrekje terug.)

COUSAERT.
Denk wat dit voor mij is. Sints dertig jaren
leefden wij saam één leeven, dag aan dag.
Niets hield ons ooit gescheiden, geen moment,
't zij zalig, 't zij ellendig, brak den band
van innigheid en weederzijds verstaan.
Wij deinden op de golven van het leeven
als twee zwemvoogels, altijd zij aan zij,
op zonbescheenen toppen van geluk,
in dalen van verdriet, altijd te saam.
Wij leeden òm elkaar, niet dóór elkaar

en ieders vreugde groeide door den ander.
En nu! - juist in den oovermaat van leed,
die meer dan ooit een dubble weerstand vergt,
nu is zij voor mij dood - erger dan dood -
een leevend, stom verwijt.....

BONTIUS.
Bleef zij te bed?

COUSAERT.
Ze dwaalt door 't huis, onhoorbaar als een schim.
Ziet ge die kleine beeltnis van ons kind,
de schets van meester Hals? Daar ligt zij soms
uuren aaneen als biddend voor geknield.
Dan zie ik ook haar lippen wel beweegen
maar 'k hoor geen klank... Stil, stil, daar komt ze zelf.

(Barbara komt uit de binnendeur. Ze draagt een wit kleed met zwarten sluyer. Haar graauw haar hangt los. Ze let niet op de aanweezigen, maar gaat stil en langzaam, zeer vermoeid, naar Estella's portret, dat booven de kist hangt en knielt daar als in gebed.

BONTIUS.
Hoe gaat het Barbara?

COUSAERT.
Ja, vraag maar, vraag maar!
Je kunt het al zoo wel dat houtblok vragen.
Op alle wijzen vraag ik, dagen lang.
'k Wacht nu nog eerder antwoord van de sterren.

BONTIUS

(tot Barbara).

Volhard toch in dat starre zwijgen niet.
Dat is niet vroom. Aanvaard toch 't zware leeven,
dat u nog blijft, beroofd wel van het schoonst,

maar zooals God het te verduuren geeft.
Spreek Barbara, zie mij aan!

COUSAERT.

Vrouw, ik bezweer je, martel mij niet langer!
Wat gaat er in je om? Zeg me het ergste.
Zeg wat je denkt, het kan niet strenger zijn
dan wat ik somtijds in mezelven hoor,
als sprak 't een geest, vijandig aan mijzelf,
belust om mij te kwellen. - Zeg het maar!
Ik ben de moordenaar van ons kind, niet waar?
Dat denk je! - ja, dat denk je! zeg het dan!
Schimp dan en smaad me, vloek en raas en tier,
maar zwijg niet langer!

(Stilte.)

Ach, broeder 'k vraag mij af
is dat de vrouw die 'k zoo heb liefgehad?
Mijn troost in alle leed? Dat kille spooksel,
dat zwijgt en staart en voor geen smeeken zwicht?
En moet ik met dat doode weezen woonen
in 't zelfde huis, tot aan mijn leevenseind?
Ik deed mijn plicht om Gods wil, gansch bereid
ik vroeg niets dan de vreede van zijn gunst.
En zie, waar ik mijn hoogste troost verwachtte,
daar vind ik een gestrenge wraakgodin,
stom - onverbidlijk, somber als een rots. -

BONTIUS

(met een kom melk, tot Barbara).

Kom! Neem wat voedsel. Drink een teugske melk!
Kom! kom! wees reedlijk.

COUSAERT.
Zeg haar: Wees heldhaftig!
Ik acht het reedlijk dat ze sterven wil.
Wie zou 't niet willen in haar bittren nood?
Maar God vergt meer dan 't reedlijke van ons.
Verloochning vergt hij, zwaarder dan de dood.

BONTIUS.
Zij is zielskrank en niet toereekenbaar,
de weetenschap schrijft vóór dat men haar voede
teegen haar wil, zoo noodig door geweld.

COUSAERT.
Als God haar niet kan buigen door 't geweld
van dorst en honger, d' allersterkste driften,
zoudt gij dan nog haar teedre wil verkrachten
door stofflijke oovermacht en ruuwen dwang?

BONTIUS.
Haar wil is ziek, - mag ik haar laten sterven
waar 't kostbaar leeven nog te redden valt?
Geneeskunst acht elk leevensvonkje heilig
en schut het voor den adem van den dood
altijd, bij elk, en tot het allerlaatst.

COUSAERT.
Op wiens gezag?

BONTIUS.
Op dat van de natuur
die 't leeven wil als allerhoogste goed.

COUSAERT.
Natuur? - Wat is natuur? - Was het natuur
die mij het offren van mijn kind gebood?

Was het natuur die haar zichzelf deed storten
in 't scherpe staal en haar dus deed vermoorden
haar ongebooren kroost? Is het natuur
die hier dit zwijgend mensch zichzelf laat foltren,
zichzelf en mij, het dierbaarst wat zij heeft?
Wij minnen en wij moorden uit natuur.
Natuur doet helpen en natuur doet haten.
Spreek mij van God. - Wat heb ik aan natuur?
Op haar gezag beroept zich iedre schurk,
en noemt ook zelfbehoud zijn hoogste recht.
Ware er geen hooger goed dan 't aardsche leeven,
ware er geen hooger recht dan lijfsbehoud,
ware er geen hooger meester dan natuur -
'k zou dit bestaan geen uur meer willen dragen,
'k vlood bij mijn kind in d' armen van den dood.

BONTIUS.
Wat is een naam? - Natuur en God zijn één.

COUSAERT.
God is rechtvaardig - maar natuur is blind.

BONTIUS.
't Schijnt alles blind, wat door ons oog niet ziet.
Maar schijnt ook God niet dikwijls ongerecht
waar Hij niet handelt naar ons rechtsgevoel?

COUSAERT.
Die schijn wordt door het vroom verstand verscheurd.
Zie hoe meedoogenloos ik wordt gekweld,
Job's stofflijk leed was ligt bij mijn ellende,
ik draag den schijn van d' allerzwaarste schuld
mijn kind vermoord, mijn vrouws verstand verbijsterd. -

Maar nochtans klaag ik Gods bestuur niet aan.
Ik deed gerecht en vind ook 't loon der vroomen,
in zielevree en zeekerheid van heil.
Ik zaaide deugd, ik zie 't gewas ontkiemen
en wacht den vollen oogst der zaligheid.

BONTIUS

(Barbara's pols voelend).

Broeder, weet wel! haar uuren zijn geteld,
als men haar niet onmiddlijk voedt met dwang.

COUSAERT.
Geen dwang! Misgun haar de verlossing niet.
Zij handelt niet, maar wacht Gods hulp gedwee.
Ik zal handhaven tot mijn eerzaam eind
zoo lang ik goed kan doen voor land en volk,
al ging ik liever mee met vrouw en kind.
Maar wat vermag zij, arme nog op aard?
Haar leevenstaak was immers mij te troosten,
mij te versterken met haar zacht verstand. -
Dat kan zij nu niet meer, al wat zij denkt
is voor mij giftig vuur, en daarom zwijgt ze.
- - - - - - - - - - - - - - - -
Als een der Erinyen zit ze daar,
een furie, die mijn krimpend hart verzengt
of 't zich al duizend maal onschuldig noemt.
Haar starre blikken wonden mij als pijlen,
de stilte van haar stroeve lippen scheurt
mijn hoorvlies met ondragelijk verwijt. -
Wie kan zulk leeven harden, dat onwillens
tortuur moet zijn voor d'eenige geliefde?

God mag gestreng zijn - zulk onklaagbaar wee
kan hij van de geduldigste niet vergen.

BONTIUS.
En zou haar heengaan dan uw leed verligten?

COUSAERT.
Wie zal ons zeggen wat de dood verbergt?
Maar droever dan dit leeven kan 't niet zijn.
Heeft niet Estella weederzien beloofd?
Hier is ons vagevuur. Aan génerzij
zal God haar wel barmhartig doen verstaan
waarom ik met mijn onbesmet geweeten
de scherpste straf der wroeging onderga.

(Er wordt geklopt. Wessel ziet door 't luikje.)

WESSEL.
Jonkheer van Beeresteyn.

COUSAERT.
Laat binnen, Wessel!

(Van Beeresteyn komt binnen met pluimhoed en mantel. Hij salueert, maar bij het zien van Barbara ziet hij verwonderd op, en daarna de andere vragend aan.

COUSAERT.
Treed binnen, Jonkheer!

VAN BEERESTEYN.
Pardon, goeden avond!
Heer Schout! - Professor! - Is dit juffrouw Cousaert?
Is zij niet wel?

COUSAERT.
Gij treedt hier in een huis
waarop een zware vloek te rusten schijnt. -

De rampspoed heeft mijn arme vrouw geslagen
met stomheid en verbijstering.

VAN BEERESTEYN.
Ach! ach!
Aanvaard mijn diepgevoelde condoleantie!
Vergeef, zoo ik u éven stooren moet
in uwen rouw. Gij kunt vast wel vermoeden
waarom ik kom.

COUSAERT.
Neen, jonker, allerminst!

VAN BEERESTEYN.
Gij weet toch dat van Bijland is ontsnapt?

COUSAERT.
Ontsnapt?

BONTIUS.
Uit Loevesteyn?

VAN BEERESTEYN.
'k Had onvoorzichtig
hem 't geld gelaten dat hij bij zich droeg.
Toen heeft de schelm één schildwacht omgekocht,
een tweeden neergeveld. In diepen nacht
zwom hij den Maasstroom oover, stal een paard
en wist mijn ruiters tot vandaag te ontwijken.
Ik heb zijn spoor. Als beedelaar vermomd
is hij gespeurd in 't duin bij Vogelzang.
Hij gaat op Haarlem af, dat 's buiten kijf!
Weet ge van niets, Heer Schout?

COUSAERT.
Wat meent ge, jonker?

Wat zou ik weeten? 't Is mij alles nieuw.

VAN BEERESTEYN.
Kan 'k reeknen op uw trouw? en assistentie?

COUSAERT.
Gaf ik u grond tot twijflen aan mijn trouw?

VAN BEERESTEYN.
Des menschen ziel is meenigmaal geneigd
wat te verweeken door den druk van 't leed.
Maar goed! - 'k Verdenk u niet. Gij hoordet niets
van 'n beedelaar van Bijland's groot postuur
die in de duinstreek zwerft?

COUSAERT.
Beedlaars genoeg!
zoo klein als groot, in ons liefdadig land.
Zei Wessel niet, één had er hier geklopt?
Wessel hoor toe!

(Wessel komt uit zijn kamertje.)

Wat is er van dien beedlaar?

WESSEL.
Hij riep mij aan om spijs.

VAN BEERESTEYN.
Is 't lang geleen?

WESSEL.
Een vierel-uurs.

VAN BEERESTEYN.
Een hooge, ruige muts,
een lange, vale mantel, veel gelapt -
lappen voor schoeisel en een knoest'ge knuppel,
een zwarte baard, een kromgeboogen houding.
Past dat signalement?

WESSEL.
Ten naastebij

VAN BEERESTEYN.
Hebt ge zijn stem herkend?

WESSEL.
Jonkheer, zijn stem
versmoorde spoedig in een mondvol brood,
toen is hij snel gaan schuiven.

VAN BEERESTEYN

(opstaand).

Welke kant?

WESSEL

(wijzend).

Naar ginds! jonkheer van Beeresteyn, naar ginds!

VAN BEERESTEYN.
Heb dank, mijn vriend, en luister: Komt hij weer
zoo laat hem in en hou de deur goed digt
tot ik er ben

(tot Cousaert).

Gij hoort het schout, hij is 't.
Hij komt vast weer! Ik reeken op uw hulp.
Ge kent uw plicht. Ge weet waar ik vertoef -
laat u door smart of deernis niet verteedren.

COUSAERT.
Waartoe die maning, Jonkheer Beeresteyn?

VAN BEERESTEYN.
Ik ken het menschlijk hart. Uw last is zwaar.
Men heeft ook wel berouw van *goede* daden.
Saluut, Heer schout, ik wensch u alles goeds.
Vaarwel, professor! en voor d'arme zieke
hoop ik op snelle reconvalescentie!

(Met zwierige buiging af. Wessel laat hem uit en trekt zich terug.)

COUSAERT.
Ik vrees, hij heeft gelijk. 't Is waar, 't is waar!
Men heeft ook wel berouw van goede daden!
Begeef mij niet mijn broeder, geef me uw hand
ontneem mij niet uw vriendschap, uw vertrouwen,
Ik smeek er om.

BONTIUS.
Mijn vriend, wat vaart u aan!
Waarom zou 'k u niet minnen en vertrouwen?
Eedel, rechtschapen man!

COUSAERT.
Zeg mij dan, broeder,
God is mijn rechter, wijs en liefdevol.
Zijn hand vermaant en steunt, maar slaat niet neer
den sterv'ling, die op zware weegen worstelt.
Hoe laat hij nu de wroeging mij besluipen
terwijl ik slooven moet door 't vaal moeras
van eenzaamheid en twijfel? - Eenmaal reeds
offerde ik 't liefste wat ik had - en nu,
als Arent weerkomt, moet ik 'm weer verraden?
ten tweeden maal? Ik krijg het niet gedaan!
Al is hij niet mijn kind - o, God! mijn kind
mijn minlijk kind, wier ranke, blanke leeden
onder den zerk nu in het zand vergaan.
Mijn arme dochterken en 't kleine wicht
die 'k bei den blijden leevenstijd ontstal -
waar zijn ze nu? - Pleiten ze nu voor God
dat ik onschuldig ben en eerlijk deed?
Spreek, broeder, kon ik anders doen? Spreek vrij!

Gij kent de wijsheid van zoo veel geslachten -
Hoe moet men zich beveiligen voor 't kwaad?

BONTIUS

(rustig en plechtig).

Door bij volslagen stil zijn der begeerten
te luistren naar de zachte stem van God
in heil'g alleen zijn met ons hoogste Zelf -
en dan daarnaar te handlen onvervaard.

COUSAERT.
'k Heb niets begeerd dan 't dienen van mijn land -
mijn vaderland - is dat een dor begrip?
Ik voel het in mij als een leevend vuur!
Mijn vaderland... de woonstee van mijn volk,
de grond, waarin mijn gansche weezen wortelt,
de haven, waar mijn heil verankerd ligt -
Heb ik niet God in ootmoed aangesmeekt
om raad en steun - heeft hij mij niet vervuld
met een gevoel van heil'ge zeekerheid?
Kan dat gevoel een waan zijn? Een bedrog?

BONTIUS.
Zoolang wij leeven, leeven wij in waan.
Maar wie gerechtigheid oprecht bestreeft
in liefde en ootmoed, hem treft geen verwijt.

COUSAERT.
Ik haatte Bijland niet, maar hij bedreigde
d' eendracht van 't land - dien ooverkostbren schat.
Ik moest hem slaan en met denzelfden slag
vermorzelen de kroon van mijn geluk. -
Maar kon ik anders? Zeg me! Kon ik anders?
Waar 't beeter als ik hem had doen ontkoomen?

Nu heb 'k verraad gepleegd aan 't eigen bloed!
Was dat wel recht? Moet ik het weeder doen?

BONTIUS.
Ik ben geen rechter, maar een feilbaar mensch
doch moest ik recht doen, ik bezwoer u dit:
Wie zoo oprecht naar 't goede zoekt als gij,
die gaat vrij uit, voor hem geen straf, noch blaam.

COUSAERT.
Helaas, gij stuurt het schip der waereld niet!
Er wordt een strenger recht op aard gepleegd
dat door geen goed bedoelen wordt vermurwd
noch voor een rein geweeten zich erbarmt.
Wat baat ons goede wil in 't uur der keuze?
Wij trekken 't lot met ongewisse hand,
blind als we zijn - en wie verkeerdlijk kiest
voelt zich terstond gegreepen door de klaauw
der koude wraak, die geen genade kent.

BONTIUS.
Spreekt hier niet Duivels bondgenoot: de Vrees?

COUSAERT.
Wie zal ze me verjagen? - Zie zij daar
die mij zou moeten troosten, nu verschroeit
haar stomme teegenwoordigheid mijn hart.
Bemerk het, broeder, ootmoed, noch geduld
vroomheid, noch plichtsbetrachting, niets beschut
teegen het grimmig nijpen van 't berouw.
Begrijpt gij zulk een waereld, zulk een recht?
Ik misdeed niet en heb nochtans berouw,
brandend berouw. - O, stomme mond, o, vrouw!

klaag me dan aan, vervloek me, sla me neer!
steek mij een mes in 't hart - dat ik mag voelen
geofferd, maar onschuldig. O, verjaag
door woord of daad die sombere harpij,
die Angst die meer dan dood of smarten dreigt
die als een spookig, vaag, ontastbaar beest,
mijn gangen volgt, mij uit uw troostlooze oogen
betuurt en met uw stramme lippen vloekt:
het kille monster der onzeekerheid. -
Ik vraag geen loon in voorspoed of geluk
ik wil het bloedigst lijden ondergaan,
maar laat mij voelen dat Gods albestuur
rechtvaardig is en met genade loont
hem die met gansch zijn ziel naar onschuld zoekt.

(Men hoort buiten angstkreeten. Er wordt heevig op de deur gebonsd.)

FRANS HALS

(buiten).

Doe oopen, heer Schout! - Wessel, oopen!

HILLE BABBE

(buiten).

Help! help! - oopen! - gaauw!

HALS.
Ik ben het, Hals!

(Cousaert schiet toe en doet oopen. Frans Hals en Hille koomen haastig binnen. Hille heeft gescheurde kleederen en een bebloed gelaat, dat ze met een vuilen doek afwischt. Ze is buiten adem en beeft sterk.)

HILLE.
Help me, schout, help me! Heb meelij met een arm scharminkel. Ik heb maar één leeven en een mensch is zóó niet of hij houdt het liever! - ooh! - wat water!

(Ze valt uitgeput en met beevende kaken bij een stoel en ligt te hijgen. Bontius schenkt water in een kroes.)

HALS.

Baltens heeft verbreid dat ze een heks is. Toen ging het graauw het arme mensch te lijf. Ik kwam juist uit de Jansstraat en zag hoe Hille van de vischmarkt werd gesleept door tierende mans en wijven - ze wilden haar weegen op de Waag - of in het Sparen gooyen.

HILLE.

Wat botmuilen, nietwaar? Als ik een heks was en tooveren kon, dan had ik toch eerst hun armen en beenen lam getooverd.

(Tot Bontius die haar water laat drinken.)

Dank je professor! Dank je, goeye man! Water! Water! - geen bier! Doodsnood leert water drinken! Meester Frans, denk er om!

(Bontius wascht en verbindt haar hoofdwond.)

COUSAERT.

Hoe heb je haar gered, meester Hals?

HALS.

Ik zag het kosterhuis van de Bavokerk oopenstaan - toen hielp ik haar zich losrukken en vluchtte met haar in de kerk. De koster wou 't niet, maar ik liep hem omver. Uit de andere deur bij de Vleeschhal renden we hierheen. - Dat was loopen hoor! niewaar, Hille?

HILLE.

Jij rent nog als een veulen, meester. - Dank je goeye menschen! Er zijn toch nog menschen op de waereld en niet enkel jakhalzen. - Maar de hel en de heemel liggen digt bij mekaar. - God, God! het

leeven er afgebracht! - 't miserabele leeventje - maar toch zoo goed als van een ander. Jelui denkt misschien, aan Hille is niet veel verbeurd. Maar dat lijkt maar zoo. Voor jelui is Hille niet veel - maar voor mij is Hille de heele waereld, met de Noordzee en de zon en de maan en de sterretjes. Ik wil er ook zijn, oud en leelijk karkas als ik ben. - En die daar heeft m'n portret gemaakt, die vindt dan toch ook dat ik er weezen mag. Anders had ie me niet geschilderd.

(Men hoort buiten, ver weg het gejoel van een volksmeenigte en geroep 'Hoe! Hoe! Hoe!')

HILLE

(zich angstig, beevend oprichtend.)

Daar heb je ze weer. Hoor! Ik hoor ze al weer! - O, God ik ben bang, ik ben zoo bang. - Dat 's niet mooi, maar 't is zoo!

BONTIUS.

Geduld, nog éven, vrouwtje, dat ik je wonde wasch en verbind. Vrees niet, vrees niet, geduld!

HILLE.

Jawel, geduld. je hebt goed praten, Professor. Niet vreezen? Hoe doe je dat als je bang bent? Ik ben bang voor bezeetenen, dat heeft onze lieve Heer me zelf geleerd. Vrees niet! Welzeeker, vrees niet! Beef niet, voel niet! Je hebt 't maar voor 't zeggen. Kan jij tooveren, professor, en zeggen 'Weeg niet?' Ik ben geen heks, en als ik zwaar ben dan weeg ik, en als ik bang ben dan beef ik.

COUSAERT.
Je bent hier veilig, vrouw Babbe. Wessel, loop spoedig naar de hoofdwacht en roep de wacht in 't geweer, met rapier en musket... snel!

(Wessel af.)

HILLE

(steeds beevend.)

Hoe weet de schout dat ik hier veilig ben? Is hij de baas oover bezeetenen? Soldaten of wilde beesten, daarteegen kun je vechten schout, met je rakkers. Maar als de duuvel in een hoop menschen vaart, begin dan eens wat!

(Het rumoer buiten stijgt en klinkt naderbij, geroep: Oe! Hoe! Hoe!)

HILLE

(sterk beevend.)

Hoor! Daar koomen ze! - Ze zijn al digter bij. - O, God, Hille is wel meer in doodsnood geweest. De Noordzee is ook niet mak. Om den donder niet. Dan was Hille niet bang. Maar 'n troep bezeeten menschen. daar beef ik voor. Dat 's erger dan de zee.

BONTIUS.
Ze koomen hier niet binnen.

HILLE.
Dolheid komt ooveral binnen, Professor. Die gaat door deuren en tralies. Erger dan de pest. Daar helpt geen wierook branden.

COUSAERT.
Er zijn gewapenden op komst.

HILLE.
Och man, wat doe je teegen Satan met rapier en musket? Dat is zijn eigen speelgoed. Daar kietel je 'm mee.

COUSAERT.
Wat beeter schut verlang je?

HILLE.
Ho, ho, Schout, ik docht dat je Christen was. Maar je bent 'n heiden. Je gelooft in zwaarden en bussen. Daar maalt de duuvel wat om!

(Vernieuwd gejoel en geroep buiten.)

O, lieve Vader. Met Hille is 't geschied, hoor! Daar helpt niets an. M'n broer heeft er als kind nog drie zien verbranden in Uitert. Volkert Hendriks en z'n vrouw en z'n dochtertje - die hadden als katten gedanst, poot aan poot, op een bleek in Amersfoort - met de duuvel Barlebos er bij..... ja jelui lacht er om, maar zijlui lachten niet in de vlammen en de smook. - Is 't een harde dood Professor?

BONTIUS.
Kom, Hille, houd je kloek. Je zult het wel ontkoomen!

HALS.
Schep moed, Hille, schep moed!

HILLE.
Waaruit? Meester Frans, waaruit moet ik scheppen? Heb je een tijltje vol? Uit het biervat soms?

COUSAERT.
Neen, vrouw Babbe, uit Godsvertrouwen. Je bent onschuldig - je hebt een goed geweeten.

HILLE

(steeds rillend).

Ha! ha! dat heb ik. Tooveren kan ik niet en Barlebos heb nooit gezien. Maar wat koop ik met m'n goeye geweeten? 'k Heb nou al een gat in m'n kop. Jij hebt

ook een goed geweeten, nietwaar schout? - Heb je 'r plezier van? - Eentje in de kist en eentje aan de beedelstaf....

COUSAERT

(streng).

Vrouw Babbe!

HILLE

(op Barbara wijzend, die onbeweegelijk gebleeven is).

Daar zit je goeye geweeten, schout, daar zit het!....

Een angstige stilte. Men hoort nu het rumoeren digtbij. Het is halfdonker geworden. Men ziet het licht van toortsen en hoort het geroep: 'Oe - oe - Hoe! - De heks, waar is de heks!' Hille kruipt angstig achter Hals weg, digt bij Wessels kamertje. Er wordt heftig op de deur gebonsd. Cousaert gaat naar de deur en vraagt door 't luikje.

COUSAERT.
Wie daar? - Wat beduidt die rustverstooring?

BALTENS

(buiten).

Doe oopen, in naam der drievuldigheid!

COUSAERT.
Wie vraagt dat?

BALTENS.
Ik, Frans Baltens, de Apostel.

COUSAERT.
Apostel?

BALTENS.
Ja, de apostel Christi. Laat mij in!
Gij houdt de drakenhoer verborgen schout! Hille de heks!

DE MEENIGTE.
De heks! De heks! De weermaakster! Oe - oe - hoe!
- In 't water er mee! In 't vuur!

COUSAERT

(oopent de deur en laat Baltens in).

Dominee Baltens, schaamt ge u waarlijk niet -
het domme graauw te hitsen tot geweld. -

BALTENS.
Het woord des Heeren is met ons, Hosannah!
Exodus twee en twintig! Vers achttien:
De tooveres zult gij niet laten leeven!
Leever de heks ons uit of vrees mijn straf,
ik zal het brandend sulfer laten reegnen.

COUSAERT.
Ga heen, baldadig man, en zeg uw bende
dat zij terstond naar huis gaan rechtevoort.
Wacht u voor straf. De dienders zijn op komst,
ik zal de rustverstoorders laten vatten.

BALTENS.
Hallelujah! - wij vreeze' uw waapnen niet!
Wij dragen waapnen Gods, Hallelujah!
Hier staat Frans Baltens, afgezant van God,
drakenverwinnaar, redder van 't geloof -
Vreest allen God en geeft hem heerlijkheid
want de uure van zijn oordeel is gekoomen.

COUSAERT.
Ik acht u verantwoordlijk voor 't tumult
en zal u doen vervolgen voor 't gerecht.

BALTENS.
Wee, u rampzaalge! Door uw tooverij
hebt gij de volkeren der aard misleid.

Lang hebt ge mij weerstaan, maar nu zal 't bloed
stijgen tot aan de toomen van de paarden.

BONTIUS.
Dominee Baltens, wat geeft u gewisheid
dat gij een afgezant des heemels zijt?

BALTENS.
Gods eigen woord!

BONTIUS.
Hoort ge dat woord zoo klaar
als nu het mijne?

BALTENS.
Ja, voorzeeker, man!
Het dondert mij in de ooren, dag en nacht!

BONTIUS.
En voelt ge geen berouw om deeze daad:
het doen mishandlen van een arm, oud wijf?

BALTENS.
Berouw? Om wat ik deed op Gods bevel?
In kamp uit noodweer, ieders duurste plicht?

BONTIUS.
Gij zijt gerust in 't diepst van uw gemoed?

BALTENS.
Hier is 't verstand dat wijsheid heeft. Mijn hart
is kalm als van een pasgebooren kind.

BONTIUS.
Gij twijfelt niet?

BALTENS.
De Godmensch kent geen twijfel.

BONTIUS.
Wat acht gij u?

BALTENS.
Profeet, kondschapper Gods.

BONTIUS

(de anderen veelbeteekenend aanziend).

En wat is de heilskonde die gij brengt?

BALTENS

(haalt met plechtig gebaar een tasch te voorschijn en neemt er een handvol papiersnippers uit, die hij op tafel strooit).

Ziehier!

BONTIUS.
Wat 's dit?

BALTENS.
De heil'ge oopenbaring,
die ik, Frans Baltens, aan de waereld breng.

BONTIUS.
'k Zie enkel snippers - wordt dit tot een boek?

BALTENS.
Op iedre snipper staat een bijbelwoord,
ik plak die, zonder toezien, aan elkaar -
Gods macht bestuurt mijn hand, en zoo ontstaat
't nieuw Evangelie, Baltens oopenbaring.
En wie van 't boek één woord afdoet, voorwaar,
God zal zijn deel afdoen van 't Boek des leevens!

DE MEENIGTE BUITEN.
De heks! - De heks! - Breng ons de heks!
Oe! - Oe! - Oe! -

BALTENS

(op Hille toetreedend, die angstig begint te gillen).

Help, Heer! Sta mij nu bij, mijn oude God!
die mij zoo vaak uw zichtbre hulp bewees,
in 't plettren van de slang....

Hille vlucht in Wessels kamertje. Baltens volgt haar. Als hij bij den drempel is, treedt Arent in zijn beedelaarskostuum plotseling te voorschijn en legt hem de hand op de schouder.

ARENT

(met zware stem).

Wien zoek je kweezel? - Zoek je Barlebos?
Zijn helsche Majesteit is niet te huis -
Jij bent verkeerd, je hoort niet in de hel.
Jij hoort in 't dolhuis, jij bent stapelgek.

BALTENS

(staat een oogenblik doodelijk verschrikt, met oopen mond. Dan schreeuwt hij, ijlings naar buiten vluchtend).

Satan! Satan! - Hille was hem zelf!
Ze heeft zich omgetooverd - Jezus help!
Vlucht! Vlucht! van hier! De booze zelf is los!

(Hij gaat naar buiten. Als Arent zich in de deur vertoont, vlucht de meenigte onder luid angstgeschreeuw naar alle kanten. De anderen, binnen, staren verbaasd naar Arent. Hille kòmt weer te voorschijn. Ook Barbara heeft zich opgericht en omgekeerd, en ziet naar Arent. Als het stil is geworden keert Arent zich om en zegt tot Cousaert.)

ARENT

(met zijn gewoone stem).

Vergeef, heer Schout, dat 'k zonder uw verlof
uw wooning dorst betreeden. Laat uw knecht
niet boeten voor zijn christelijke daad.

HILLE

(vroolijk).

Mijn vrijer! Mijn eedele vrijer! Hoezee! - Waarentig

man, ik zie je nog liever als beedelaar dan als goudvink met kanten lubben. - Hoezee, jij weet beeter dan je schoonvaar, waar de duivel voor aan den haal gaat.

COUSAERT.
Arent!

ARENT

zijn baard afdoend en zijn muts afzettend.)

'k Wil, schoonvaar, u voor uw gastvrijheid danken,
al hebt ge 't niet bedoeld. Maar als ge weer
uw plicht wilt doen en het berouw trotseeren,
dat somtijds ook op goede daden volgt -
zoo leever mij aan 's Prinsen dienaars uit -
ik ben bereid, ik heb het beedlen zat,
en 'k gun u graag een plasdank van mooi Heintje

HILLE.
Nee, schout, dat sel je late. - As je 't doet dan spring ik zelf in 't Sparen en kom bij jou spooken. Meester Frans en Heer Aert zijn mijn vrijers, die mij geholpen hebben. - Ik mag nog leeven, hoezee! - in 't zonnetje zitten, en 'n kroeske bier drinken. Dat 's geen kleinigheid, een paar jaar leeven voor een ouwe ziel als ik. - Heb jelui 't gezien, menschen? Satan is heel wat mans, maar voor hem moest hij bakzeil halen. Dank je, lieve beedelaar! Dank je, meester Frans. In mijn heemel kom jelui naast onze lieve Heer te zitten - wacht maar! Ik heb net zoo goed een heemel als de schout en de professor, en daar krijg jelui twee een gouwe stoel met fulpen kussens. Waarachtig, al crepeer jelui beide in 't armhuis.

HALS.
Heer Arent, 'k zag u graag in fraayen dosch,
maar deeze dragt staat u niet minder goed.
Ja 'k wed, mijn amsterdammer gildebroeder,
de jonge Rembrandt ziet u zoo het liefst.

COUSAERT.
Arent, wat hadt ge vóór?

ARENT.
Op zee te ontwijken
te Zandvoort op een visscherspink en dan
fortuin te zoeken in het verre westen. -
'k Leef nog te sterk, ik kan het niet versmooren.
En hier vervolgt mij de verlooren lust,
de droeve erinn'ring aan ons lieve licht. -
Daar ginds in 't nieuwe land zoek ik nieuw leeven.

HILLE.
In kruyt en koogels sjachert hij niet meer, niet waar vrijer? Behalve met de wilden.
Daar is zulk tuig nog goed voor.

WESSEL

(opkoomend.)

Heer Schout, de wacht is in 't geweer!
De mannen staan hier buiten.

(Hij ziet Bijland staan en ziet verschrikt van hem naar den schout.)

O, wee! Heer Arent, weet de schout nu alles?

COUSAERT.
'k Weet alles Wessel.

WESSEL.
Wil de schout vergeeven?

COUSAERT.
'k Vergeef u, Wessel. Ga en zeg de wacht
vrouw Hille Babbe met haar kameraad,
onder bescherming van een sterk geleide,
buiten de stad te voeren uit de Zijlpoort,
tot aan den weg van Overveen naar Zandvoort.
Of vrees je, Hille, soms bij 't vallend duister,
den weg door 't eenzaam duin?

HILLE.
Wat denk je wel, Heer Schout?
Zou 'k nou nog bang zijn, met zoo'n vrijer, waarteegen
de duuvel 't heeft afgelegd? Al kwam Satan met
een kudde, zoo groot als een school haringen.

(Wessel gaat naar buiten, maar komt spoedig terug.)

ARENT.
Schoonvaar heb dank! Moog dit u niet berouwen.

COUSAERT

(zijn hand uitsteekend.)

Arent, ik deed mijn plicht.
Nu doe ik méér!

ARENT

(zijn hand drukkend.)

't Is vreede, om Stella's wil.

(Hij gaat naar Barbara.)

Moeder - 't was om uw zeegen dat ik kwam.

(Hij knielt. Barbara legt zwijgend haar hand op zijn hoofd.)

HILLE

(tot Barbara.)

Bid jij maar, spreeken hoef je niet. Als er niemand was van jouw slag, dan zou een mensch zijn geloof verliezen.

ARENT

(zijn muts weer opzettena en zijn baard aandoend.)

Vaartwel goe vrienden, wensch hem goede reis,
den beedelaar, die hier zijn schat verspeelde.

HILLE.
Dag, meester Frans - dag Professor!
Dag juffrouw Cousaert - bid voor hem en voor mij
ook. Ik heb uitstel van eksekuussie - jij bent bij
't eind. Maar 't eind is 't eind nog niet.

Wat eindt dat schijnt -
Wat schijnt dat eindt.
Dood is zeeker, zeeker is dood,
maar ‘wie weet’ leeft nog.

(Arent en Hille af. Barbara staat op als ze de deur uitgaan, ziet hen na en gaat dan als uitgeput, vermoeid na geweldige inspanning, wankelend naar de groote stoel bij de schouw, waar Bontius haar opvangt en steunt en in den stoel doet neederzinken.)

COUSAERT.
Nu heb ik zonder twijfel, ééns gezondigd
en éénmaal recht gedaan - eerst zus, dan zóó.
Eenmaal verraden en eenmaal vergeeven.
O, weiflend hart o, wankele conscientie.
Mijn zwakte jaagt me 't schaamrood naar 't gezicht.

BONTIUS.
Beschimp u niet. Ook de magneetnaald wankelt
en siddert op haar spil, - maar blijft getrouw
en zoekt de zuivre richting onverpoosd.
Geduld in 't falen maakt den zwaksten sterk.

HALS.
De dwazen pralen met hun zeekerheid.

Denk aan dien dweeper met zijn ouden God,
Welk een verfoeilijk monster wordt de mensch
door bijgeloof en hoovaardij verblind.

BONTIUS.
Van Bijland zei 't terecht. Die man is gek,
gekrenkt van geest, lijder aan godsdienstwaan.
Voor hem past enkel deernis, geen verwijt.

COUSAERT.
En deeze man heeft zeekerheid? heeft rust?
Zijn hart is kalm als van 't onnoozel kind?
Hij twijfelt niet? Hij heeft Gods woord gehoord?
En weet zich zalig? - Hij acht zijn geweeten
reiner dan 't mijne, en hij voelt Gods steun?
Als dit zoo is, wie vindt dan nog houvast
in deeze warre waereld? Waar is hoop?
Waar is een vaste grond voor ons geloof?
Onze aardbol zweeft door 't ijle heemelruim,
alles is wankel, zon, noch maan, noch sterren
niets biedt een steunpunt, alles doolt en wentelt -
en onbestemd, tastend van waan tot waan,
zoekt onze ziel klagend haar duistren weg.
Nu is dan ook mijn laatste honk verzonken,
als stuurloos wrak, in zwarten wervelkolk,
zink ik in 't leedig niet. Wat baat mij vroomheid
wat godsvertrouwen - als de waanzin krijgt
wat mij onthouden wordt: Geweetensrust?

BONTIUS.
En was dit nochtans niet uw eigen woord:

gij deedt gerecht en vindt het loon der vroomen
in zielevree en zeekerheid van heil?

COUSAERT.
Wie zegt u dat ik niet waanzinnig was
toen ik dat zei? De waanzin kent geen twijfel.
De wijsheid kent geen zeekerheid.

HALS.
Maar wij
die niet waanzinnig zijn, wij staan u bij,
en eeren uw rechtschapenheid en deugd.

COUSAERT.
Maar 't woeste graauw stond bij dien snooden gek.
Voor hem zijn *wij* waanzinnig. Wie beslist?

(Een pauze. Barbara heft handen en gelaat omhoog, en roept zacht).

BARBARA.
Licht! - licht! - breng licht!

BONTIUS.
Zij spreekt! - Zij vraagt om licht. Wessel breng licht!

COUSAERT.
Doe, vrienden mij den laatsten liefdedienst.
Mijn vrouw wil sterven, nu wil ik het ook.
Ik kan de last des leevens niet meer torschen.
Spraakt gij, mijn broeder, niet van snel vergif,
dat feilloos werkt, dat gij steeds bij u draagt?
Dien mij nu toe die kostlijke artsenij,
de beste, die gij ooit te mengen wist -
en geef mij d'een'ge zeekerheid: den Dood.

(Wessel brengt een luchter binnen met brandende kaarsen en plaatst die zóó dat de vlammen verborgen blijven, maar het licht, als op sommige schilderijen van Rembrandt een glans op Barbara werpt.)

BARBARA

(de armen uitbreidend.)

Mijn lieve man!

COUSAERT

(haar omarmend.)

Mijn vrouw! Heb ik u weer?

BARBARA.
Gij hadt mij nooit verlooren.

COUSAERT.
Waarom dan
vond ik u niet?

BARBARA.
Uw starre zeekerheid
stond tusschen ons.

COUSAERT.
En nu?

BARBARA.
Nu mag ik sterven.
Uw hoogmoed brak. Laat varen 't laatst houvast,
en schenk u gansch aan 't Hoogste Weezen weg.
Vertrouw, vrees niet, onzeekerheid is leeven,
neem ook de twijfel uit Gods handen aan
als kostelijk geschenk.

COUSAERT.
Mag ik u volgen?

BARBARA.
Neen, lieve man, mijn rol is uitgespeeld
d'uwe nog niet. De groote waereld zwoegt
in barenswee, zij hunkert naar uw kracht.
Handel met alle macht, al blijft de twijfel,
zoek de gerechtigheid, al heerscht de waan.

(Opstaande, Profetisch.)

Er komt een dag - o, wel die hem beleeft! -
dat oover deeze zonbescheenen bol
een gouden glans van zalig weeten glijdt -
dat land na land in 't blije morgenlicht
van purpren kennis en begrijpen praalt -
dan wordt elk droppel bloed een roode roos
en elke zucht een zoele zoomerwind,
en door herinnren en vooruitzien smelt
al het geleeden leed tot harmonie -
dan zingen ons de zweevende planeeten
en alle zonnen in het eindloos ruim
het ritmisch lied van worden en vergaan.

Vecht voor uw land en volk, mijn goede man,
zoo groeyen alle volken tot één volk,
en uit de steenen van elk volksbestaan
bouwen wie na u koomen eens den tempel
der gansche menschheid, bloem der rijpende aard.

(Zij zinkt terug in den stoel.)

Nu ga ik naar mijn kind. nu mag ik rusten -
en met haar leeven bij een eigen licht,
vermoeid van 't zware lijden in de zon. -
Mijn sterreke, waar ben je dan? Estella!
Estella, Stella! - moeder komt!

(Terwijl zij de oogen wijdoopen, strak gericht houdt, als zag zij iemand, klinkt buiten zacht, meerstemmig, een gezang, het lied van Estella.)

KOOR

(buiten.)

Gestraalde sterre
gij praalt zoo verre,
zoo uitermate hoog.
Met uw standvastig oog
zie ik u wenken
en kan niet denken
wat uw gelonk bediedt.
Gij zingt een heemelsch lied,
dat geeft verlangst
van 's waerelds nood en angst,
van alle pijn
verlost te zijn
in uwen zonneschijn.

(Het scherm gaat langzaam digt, nog eer Barbara gestorven is.)

Geschreeven April - October 1914.